

VILNIAUS UNIVERSITETAS TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

Daiva Bučkutė
Neakivaizdinio skyriaus
IV kurso baudžiamosios justicijos studijų
šakos studentė

Magistro darbas

**BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPAI:
SAMPRATA, PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI**

(Types of criminal procedure: concept, similarities and differences)

Darbo vadovas: doc. dr. Remigijus Merkevičius
Recenzentas: doc. dr. Pranas Kuconis

Vilnius
2011

TURINYS

I. ĮVADAS	2
II. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPAI	4
1. Baudžiamojo proceso samprata	4
2. Baudžiamojo proceso tipo samprata	6
3. Baudžiamojo proceso tipų klasifikacijos	8
4. Rungimosi baudžiamasis procesas	10
4.1. Rungimosi baudžiamojo proceso samprata	10
4.2. Rungimosi baudžiamojo proceso bruožai	11
5. Tiriamasis baudžiamasis procesas	15
5.1. Tiriamojo baudžiamojo proceso samprata	15
5.2. Tiriamojo baudžiamojo proceso bruožai	17
6. Mišrus baudžiamasis procesas	20
6.1. Mišraus baudžiamojo proceso samprata	20
6.2. Mišraus baudžiamojo proceso bruožai	22
III. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ	24
1. Skirtumai	25
2. Panašumai	48
3. Tarpusavio sąveika	49
IV. IŠVADOS	52
V. SANTRAUKA	54
VI. SUMMARY	55
VII. NAUDOTA LITERATŪRA	56

I. ĮVADAS

Kiekviena šiuolaikinė teisinė valstybė turi savitą materialiosios bei proceso teisės sistemą. Šio darbo tema siejama su baudžiamojo proceso teisės sritimi, todėl tyrimo centre yra šalių baudžiamojo proceso dėsningumai ir ypatumai. Žinoma, kad teisinių valstybių proceso teisės sistemos yra unikalios, pasižyminčios specifiniais savitumais. Visgi, tam tikros tendencijos, panašumai, charakteringi bruožai pasikartoja tam tikroje grupėje valstybių sistemų. Istorinė baudžiamojo proceso raida kiekvienoje valstybės teisės sistemoje įtakojo tam tikrą bruožų „paketo“ įsitvirtinimą. Tokiu būdu baudžiamasis procesas įgavo tam tikras formas – tipus. Baudžiamasis procesas ir šiuolaikinėje erdvėje nėra statinė sistema, priimami įvairūs teisės aktai vienaip ar kitaip koreguoja proceso eigos ir formos ypatumus. Įdomu, jog baudžiamojo proceso nuostatų kitimo amplitudė varijuoja tarp vienam ar kitam baudžiamojo proceso tipui charakteringų bruožų. Baudžiamojo proceso tipų analizės **tikslingumas** ir **aktualumas** atsiskleidžia stebinti šalies ar kitų teisinių sistemų keitimosi tendencijas, prognozuojant galimus proceso pasikeitimus bei ieškant galimų proceso optimizavimo įrankių.

Šio darbo tema – baudžiamojo proceso tipai: samprata, panašumai ir skirtumai. Temos formuluotė nurodo, kad šio darbo **objektas** plačiąja prasme yra baudžiamojo proceso tipai. Kadangi baudžiamojo proceso tipų klasifikacijų esti keletas, šiame darbe gilesnei analizei pasirinkta viena klasifikacija ir tokiu būdu tiesioginis šio darbo objektas yra rungimosi, tiriamasis ir mišrus baudžiamojo proceso tipai. Papildomu objektu yra baudžiamasis procesas, kadangi jis neatsiejamas nuo tiesioginio objekto. Jo tyrimas šiame darbe vyksta tokia apimtimi, kiek tai būtina baudžiamojo proceso tipų charakteristikai atskleisti.

Baudžiamojo proceso analizė šiame darbe atliekama siekiant užsibrėžto **tikslo** - pateikti baudžiamojo proceso tipų sampratas bei nustatyti baudžiamojo proceso tipų tarpusavio panašumus ir skirtumus. Atsižvelgiant į planuojamo darbo tyrimui surinktos medžiagos turinį bei apimtį, darbo tikslas modifikuotas, susiejant jį su tam tikrų teorinių problemų sprendimų siūlomomis galimybėmis ir apibrėžtas taip – pasiūlyti baudžiamojo proceso tipo sampratos pateikimo teisės teorijoje turiningą formą bei baudžiamojo proceso tipų lyginamosios analizės atlikimo modelį.

Suformuluotas tikslas nurodo esminius išvestinius uždavinius, kurių tyrimas būtinas šio darbo tikslui pasiekti. Darbe iškelti šie **uždaviniai**: *pirma*, pateikti baudžiamojo proceso trumpą charakteristiką, *antra*, pateikti baudžiamojo proceso tipo sampratos esmę, *trečia*, trumpai nurodyti galimas baudžiamojo proceso tipų klasifikacijas ir tolimesnei analizei motyvuotai pasirinkti vienos klasifikacijos tipus, *ketvirta*, pateikti atskirų analizuojamų proceso tipų charakteristikas, *penkta*, atlikti baudžiamojo proceso tipų lyginamąją analizę, nustatant jų panašumus ir skirtumus.

Baudžiamojo proceso bei jo tipų sampratos išaiškinimas darbe atliekamas pasitelkiant **aprašomąjį metodą**, o **lyginamosios analizės metodas** naudojamas proceso tipų skirtumams ir panašumams nustatyti. Darbe neatsiejamai taip pat naudojamas **loginis metodas**, kuris būtinas atskleidžiant darbo tikslą, vykdant uždavinius, pateikiant siūlymus, išvadas ir apibendrinimus.

Kiekvienos teisinės valstybės baudžiamasis procesas yra artimas tam tikrai proceso formai, nėra valstybės, kurios baudžiamasis procesas apimtų visas pavyzdines atskirų tipų charakteristikas, todėl šio darbo analizės **šaltiniai** neapsiriboja vien Lietuvos teisine literatūra, kuri yra analizės pagrindas, bet apžvelgia ir rusų bei vokiečių autorių teisinės tematikos medžiagą.

Šio **darbo struktūrą** sudaro įvadas, dvi dėstomosios dalys, kurių pirmoji koncentruojama į teorines objektų apžvalgas, o antroji konstruojama lyginamosios analizės pagrindu. Baigiamojoje darbo dalyje pateikiamas darbo tyrimo metu padarytos išvados, darbo santrauka lietuvių bei anglų kalbomis ir naudotos literatūros sąrašas.

II. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPAI

Šiame darbo skyriuje trumpai pateikiamos baudžiamojo proceso bei baudžiamojo proceso tipo sampratos, siekiant savotiškai išgryninti darbo objekto supratimą. Taip pat pateikiamos galimos baudžiamojo proceso tipų klasifikacijos ir nurodomas tiesioginis šio darbo objektas – pasirinktos klasifikacijos baudžiamojo proceso tipai. Šio skyriaus pamatas yra atskirų baudžiamojo proceso tipų charakteristikos, apžvelgiant tipo sampratą bei kertinius bruožus. Pateiktos baudžiamojo proceso tipų charakteristikos yra pagrindas atlikti tolimesniame darbo skyriuje nurodytą tipų lyginamąją analizę.

Skyriaus turinio esminė reikšmė yra tiesioginis darbe užsibrėžto tikslo realizavimas. Kadangi Lietuvos teisės teorijoje nėra suformuluotos išsamios baudžiamojo proceso tipų charakteristikos, darbe pateikiamas galimas tipo apibūdinimo modelis.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO SAMPRATA

Baudžiamasis procesas – papildomas šio darbo objektas, kadangi yra tiesioginio objekto pagrindas. Siekiant išaiškinti baudžiamojo proceso tipų ypatumus būtina bent koncentruotai apibrėžti baudžiamojo proceso sąvokos esmę, pažymėti pagrindinius proceso bruožus.

Pateikti vienareikšmišką baudžiamojo proceso definiciją gana sudėtinga, kadangi teorijoje sutinkama skirtingų apibrėžimų. Baudžiamojo proceso esmę, morfologine prasme, nusako dviejų sąvokų susiejimas. Žodis *procesas* yra kilęs iš lotynų kalbos. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas pateikia šio žodžio atitikmenis - *įvykio ar reiškinių eiga, vyksmas*, taip pat nurodo šio žodžio kaip teisės termino reikšmę – *bylos svarstymo teisme eiga, teismo byla*¹. „Apibūdinimas *baudžiamasis* reiškia vyksmą, nukreiptą į nubaudimą“². Lietuvos teisės tyrėjų nuomone baudžiamasis procesas yra – „tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas teismo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų įstatymo nustatyta vykdoma veikla, kurios metu visiems proceso subjektams sudaromos sąlygos naudotis nustatytais teisėmis“³.

Išėtinis baudžiamojo proceso taškas yra baudžiamoji atsakomybė, tai yra individui keliamas reikalavimas paisyti atitinkamo visuotinai priimto elgesio nuostatų, kurios siejamos su įstatymiškai įtvirtinta baudžiamosios teisės normų sistema. Teisės teorija nurodo, kad materialiosios teisės normos neatsiejamos nuo procesinių teisės normų, kurios atlieka, sąlyginai galima sakyti, aptarnaujamąją funkciją. Taigi, baudžiamojo proceso teisės normos nurodo pažeistų baudžiamosios teisės normų gynimo mechanizmą.

¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1993.

² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 13.

³ Ten pat: p. 12.

Teisės sistemoje baudžiamoji atsakomybė turi ypatingą reikšmę, nes įprasmina valstybės dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Baudžiamoji teisinė atsakomybė – tai įrankis, kuriuo valstybė daro teisinį poveikį kovai su teisės pažeidimais valstybės reguliuojamų santykių srityje ir duoda atsaką į teisės pažeidimą tokiu būdu sukeltamą neigiamą padarinius teisės pažeidėjui. Baudžiamajame teiseje svarbu tai, kad, atsižvelgiant į teisinių santykių subjektų specifiką, atsakomybė atsiranda iš draudžiamo individo santykio su kitu objektu/subjektu ir realizuojama savita baudžiamąjo proceso tvarka.

Pažymėtina, kad priklausomai nuo teisės normų, sudarančių tam tikro teisinio instituto sferą, reglamentuojamų santykių pobūdžio, teisės sistemoje skiriami civilinis, administracinis ir baudžiamasis procesas. Proceso teisės skirstymas į šakas, tikslingas siekiant optimalios koncentracijos tam tikros visuomeninių santykių srities sureguliuavimui. Esminis baudžiamąjo proceso svarbos centras yra šiuolaikiniame pasaulyje vyraujantis principas, nurodantis, kad teisinėje valstybėje niekas negali būti baudžiamas kitaip, kaip tik įstatymo nustatyta tvarka. Šis principas viena ar kita forma įtvirtintas kiekvienoje teisinėje valstybėje ir yra įstatyminis pagrindas baudžiamąjo proceso reglamentavimui, taikymui ir funkcionavimui.

Baudžiamąjo proceso paskirtis Lietuvos Respublikos teisės sistemoje suformuota kaip būtinybė „ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“⁴. Nurodyta paskirtis leidžia nustatyti ir pagrindinius baudžiamąjo proceso tikslus - greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir nubausti jas padariusį asmenį. Pažymėtina, kad baudžiamąjo proceso tikslai teisinėse valstybėse apibrėžiami kiek kitoniškai, tačiau galima teigti, kad apibendrinus nurodomus tikslus, iš esmės pateikiama ta pati baudžiamąjo proceso samprata nors kai kurie aspektai paryškunami labiau. Pavyzdžiui, vokiečių teisininkai labiau akcentuoja baudžiamąjo proceso funkciją palaikyti teisinę taiką bei optimaliai įgyvendinti bausmės taikymo tikslingumą, tai yra visuomenės apsaugą, nusikalstamą veiką padariusio asmens pataisymą.

Jau minėta, kad baudžiamąjo proceso pagrindas yra individui kylanti baudžiamoji atsakomybė. Pastebėtina, kad šalies visuomeninių santykių reguliavimas yra neatsiejamas nuo subjektyvaus dalyko – individo laisvos valios ir jo sąmonės išraiškos⁵. Apjungiant šią savybę ir aukščiau paminėtą baudžiamąjo proceso paskirtį, matyti, kad baudžiamasis procesas turi ypatingą subjektų ratą. R. Drakšas suformavo teiginį esmingai nurodantį valstybės vaidmenį baudžiamajame procese. Jis nurodė, kad „baudžiamajai atsakomybei tenka griežčiausios socialinės kontrolės

---

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalis. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁵ DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, 2008, p. 11.

funkcijas vykdančio instituto vaidmuo“⁶. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas proceso subjektais nurodo prokurorą, ikiteisminio tyrimo pareigūnus, teismą bei nukentėjusįjį, įtariamąjį, kaltinamąjį, gynėją, civilinį ieškovą, civilinį atsakovą ir jų atstovus. Galima sakyti, kad subjektai sudaro dvi grupes - valstybės įgaliotų ir kitų proceso subjektų. Atsižvelgiant į tai galima fiksuoti santykį tarp valstybės ir asmens galimai padariusio baudžiamuoju įstatymu uždraustą nusikalstamą veiką. Taigi, konstatuotinas teisės teorijoje aptariamo santykio „valstybė – asmuo“ atsispindėjimas baudžiamojo proceso reglamentavime.

Nagrinėjant baudžiamojo proceso tipų ypatumus, bus matyti, kad esminiai skirtingumo aspektai tarp atskirų baudžiamojo proceso formų atsiskleidžia per proceso subjektų teises ir pareigas.

Vienas iš baudžiamojo proceso esmę nusakančių bruožų yra jo reglamentavimui ir taikymui taikomi principai. Be bendrųjų teisės principų baudžiamasis procesas turi šio proceso specifiką įprasminančius principus. Nūdienos valstybių teisės sistemose baudžiamąjį procesą charakterizuoja vienu ar kitu lygmeniu pasireiškiantys šie žymiausi principai – nekaltumo prezumpcijos, viešumo, teisės į gynybą, rungimosi, legalumo, tikslingumo ir pan. Manytina, kad išsamaus principų sąrašo neįmanoma būtų pateikti dėl principų gausos, o ir jų turiniai dažnai persidengia su kitais principais, tai yra įtakoja vienas kito išvedimą ar apibendrina keleto principų esmingumus.

Pažymėtina, kad teisingam baudžiamajam procesui būtinas visų principų įgyvendinimas ir visų jų analizė būtų vertinga, tačiau šiame darbe nagrinėjamai temai atskleisti baudžiamojo proceso principų turiniai bus aptarti epizodiškai, tik tiek, kiek tai bus susiję su konkrečiu nagrinėjimu klausimu.

2. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPO SAMPRATA

Vienas iš šio darbo uždavinių – atskleisti baudžiamojo proceso tipo, kaip atskiro instituto, sampratą. Atsižvelgiant į tai, darbe būtina akcentuoti tai, kad baudžiamasis procesas kaip tam tikras teisės normas vienijantis junginys, apibūdinamas pasitelkiant įvairius kriterijus. Teisės teorijoje aptariami ir analizuojami baudžiamojo proceso formos ir tipai. Pažymėtina, kad teisinėje literatūroje pasitaiko šių definicijų vartojimo ne pagal jų tikrąjį turinį atvejų. Tokiu būdu susiduriama su tam tikra teorine problema – baudžiamojo proceso tipo ir formos reikšmių painiojimu. Dėl šios priežasties darbe formuluojama būtinybė atkreipti dėmesį į tai, kad minimos sąvokos nėra tapačios, o taip pat akcentuoti esminius jų atskyrimo elementus.

---

⁶ DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, 2008, p. 8.

Baudžiamojo proceso forma yra „baudžiamojo proceso įstatymu nustatyta nuosekli baudžiamojo proceso veikla“⁷. Šiuolaikinio pasaulio valstybėse įprasta, kad baudžiamojo proceso uždavinių sprendimui parenkamos gana skirtingos procesinės taisyklės. Keleto baudžiamojo proceso formų numatymas šalies baudžiamojo proceso sistemoje siejamas su nusikalstamų veikų padarymo skirtingumais. Nusikalstamos veikos pagal jų faktines aplinkybes, padarymo mechanizmą ar kitus požymius yra labai skirtingos, todėl joms atskleisti reikia nevienodų sąnaudų⁸. Taigi, įstatymų leidėjas nustato keletą galimų nusikalstamų veikų išaiškinimo formų, tai yra tokius procesinės formos reikalavimus, kurie leidžia veiksmingai siekti nusikalstamų veikų išaiškinimo.

Baudžiamojo proceso tipas siejamas su tendencija, kad nepaisant procesų skirtingumų įvairiose šalyse pagal tam tikrus požymius baudžiamieji procesai yra panašūs ir gali būti, galima sakyti, grupuojami. Taigi, procesai skirstomi į tam tikrus tipus, taikant vieną ar kitą kriterijų. Teisės doktrinoje pateikiama nemaža teorinio lygmens baudžiamojo proceso tipų charakteristikų, įvardijant konkrečius, ryškius skiriamuosius tipų bruožus.

Svarbu pabrėžti, kad baudžiamojo proceso tipo nustatymas konkrečios valstybės baudžiamojo proceso institutui yra kur kas sudėtingesnis dalykas. Baudžiamojo proceso tipo charakteristika apima platų baudžiamojo proceso bruožų kompleksą. Proceso tipo įtvirtinimas nėra tiesiogiai siejamas su įstatyminiu pagrindu, kaip yra baudžiamojo proceso formos atveju. Tipo formą apsprendžia atskiromis teisės normomis įtvirtintos nuostatos, pavyzdžiui, nurodyta teisėjo pareigos teismo nagrinėjimo procese apimtis, ikiteisminio tyrimo subjektų pareigų turinys, proceso šalių teisių spektras ir pan. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad baudžiamojo proceso tipo nustatymas yra išvestinis teisės normų komplekso analizės rezultatas, o baudžiamojo proceso formos yra tiesiogiai įstatymu numatytos šalies baudžiamojo proceso teisėje.

Kalbant apie proceso formos ir tipo atribojimą tikslinga paminėti ir šių sąvokų tarpusavio santykį. Trumpai nurodytina, kad kiekviena valstybė laikosi tos šalies tradicijas atitinkančios proceso formos. Taigi, galima teigti, kad baudžiamojo proceso tipo ypatumas tiesiogiai įtakoja baudžiamojo proceso formų taikymo galimybes.

Apibendrinant darytina išvada, kad analizuojant konkretų baudžiamąjį procesą, kaip vieną iš analizės aspektų galima nurodyti tam baudžiamajam procesui būdingas, tiksliau, teisės aktų nustatytas baudžiamojo proceso formas, tačiau siekiant baudžiamąjį procesą charakterizuoti per proceso tipo prizmę, galimas tik vieno (šis teiginys yra sąlyginis, atsižvelgiant į dabartinės baudžiamojo proceso vienodėjimo tendencijas, tačiau teisingas kalbant apie vyraujančių bruožų pobūdį ir laipsnį) baudžiamojo proceso tipo, kurio būdingiausi bruožai atspindi konkretaus baudžiamojo proceso reglamentavime, nurodymas.

---

⁷ GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos*. Teisė, 2007, Nr. 65, p. 51.

⁸ GODA, Gintaras; ir KUCONIS, Pranas. *Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija*. Justitia, 1997, Nr. 4, p. 11.

Atskyrus baudžiamojo proceso formos ir tipo sąvokas, išvengta neaiškumų dėl šio darbo objekto plačiąja prasme. Tolimesnis tyrimo etapas siejamas su baudžiamojo proceso tipų klasifikavimo ypatumais.

3. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPŲ KLASIFIKACIJOS

Šio darbo pagrindinis tikslas siejamas su baudžiamojo proceso tipų sampratos išaiškinimu. Siekiant išsamiai atskleisti visų baudžiamojo proceso tipų charakteristikas, darbo parengiamajame etape buvo rinkta prieinama mokslinė literatūra šia tema. Kadangi žodis „tipas“ tiesiogiai nurodo vienos rūšies (vertinant bendriausia prasme) objektų grupavimą į tam tikrus smulkesnius pogrupius, baudžiamojo proceso tipai taip pat yra tam tikro rūšiavimo rezultatas. Iš to seka, kad baudžiamasis procesas taikant tam tikrą kriterijų priskiriamas vienai ar kitai kategorijai – tipui.

Teisinės literatūros analizė leidžia teigti, kad baudžiamasis procesas gali būti skirstomas parenkant keletą skirstymo variantų. Literatūroje sutinkamas teorinio lygmens baudžiamojo proceso klasifikavimas į rungimosi, inkvizicinį ir mišrų (yra autorių, kurie idealiosios tipologijos atveju mišraus tipo neišskiria, nes jo išskyrimas paremtas realiu taikymu, o ne teorinio lygmens nuostatomis). Šis skirstymas atspindi idealųjį baudžiamojo proceso bruožų vyravimą procese ir grindžiamas lygiateisių proceso šalių ginčo buvimu (rungimosi procesas), nebuvimu (tiriamasis procesas) ar pasireiškimu tik atskiruose proceso etapuose ar institutuose (mišrus procesas). Idealioji tipologija yra paremta abstrakčiomis loginėmis idealiojo proceso supratimo konstrukcijomis, neturinčiomis analogo realiame gyvenime⁹. Ši tipologija naudojama baudžiamojo proceso tipų pažinimui, lyginant realius istorinius procesus su idealiaisiais procesų modeliais. Taikant idealaus baudžiamojo proceso tipų skirstymo metodą, klasikinio rungimosi proceso bei inkvizicinio proceso charakteristikos apimtų teorinius teiginius, bruožus, principus, kurie realiame teisiniame reglamentavime pasireiškia nebūtinai pilna apimtimi. Pažymėtina, kad idealijų teorinių baudžiamojo proceso tipų detalios analizės praktinė nauda būtų galimybė susipažinti su „grynu“ rungimosi proceso bei inkvizicinio proceso tipų pavidalu, tai yra įgyti teorinės pažintinės informacijos.

Rusų teisės tyrėja S. D. Šestakova (С. Д. Шестакова) pateikia baudžiamojo proceso tipų skirstymą taikant prokuratūros ir kaltinamojo procesinio statuso lygybės – nelygybės kriterijų¹⁰. Pagal tai autorė taip pat išskiria rungimosi, tiriamąjį ir mišrų baudžiamojo proceso tipus.

⁹ ВАНДЫШЕВ, В.В. *Уголовный процесс. Общая и Особенная части*: учебник для юридических вузов и факультетов. S. 1., 2010, c. 641.

¹⁰ Plačiau apie tai: КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Основные виды уголовного судопроизводства*: учебное пособие. Санкт-Петербург, 2002.

Realiu baudžiamojo proceso pasireiškimu paremta morfologinė baudžiamojo proceso klasifikacija. Šio skirstymo objektas yra konkrečių valstybių baudžiamojo proceso teisė. Taikant socialinį – kultūrinį kriterijų pagal šį skirstymą išskiriami kontinentinis (romanų - germanų) tipas, kuriam būdingas įstatyminis baudžiamųjų procedūrinių normų įtvirtinimas; anglosaksų proceso tipas, kuris paremtas praktinio taikymo ypatumais ir siejamas su precedentais; tradicinis proceso tipas, kurio pagrindą sudaro šalyje vyraujanti ideologija, pavyzdžiui, musulmonų, indų ir pan. Morfologinio skirstymo reikšmė ta, kad išskirti tipai atspindi visuomenės tipo (vertinant socialines ir kultūrinės ypatybes) bei baudžiamojo proceso modelio priklausomumą. Atsižvelgiant į tai, kad morfologinis baudžiamojo proceso tipų skirstymas paremtas realių teisinių sistemų vertinimu, jis teisinėje literatūroje kai kurių autorių dar pavadinamas nacionaliniu, regioniniu ir geografiniu. Morfologinio skirstymo galimybė atspindi baudžiamojo proceso dinamiškumą, jo kitimą priklausomai nuo visų visuomeninę ir atitinkamai teisinę aplinką formuojančių veikslių.

Baudžiamojo proceso klasifikacija sąlyginai galima pasitelkiant istorinį skirstymo metodą. Esminis istorinio skirstymo pagrindas yra teisės normų, nustatančių asmens interesų ir valstybės santykio ypatumus, visuma. Istorinė baudžiamojo proceso raida suformavo inkvizicinio ir rungimosi baudžiamojo proceso tipų modelius. Rusų autorius I. L. Petruhin (И. Л. Петрухин) pateikia ir kitokius įvardijimus, jis išskiria ankstyvąjį kaltinamąjį, viduramžių inkvizicinį ir rungimosi procesus. K. B. Kalivoskij (К. Б. Калиновский) be minėtų dažniausiai taikomų skirstymų, taip pat dar skiria privatų - rungimosi, viešo rungimosi tipus¹¹.

Rusų autorius A. V. Smirnov (А. В. Смирнов) pateikia ir kitų baudžiamojo proceso tipų klasifikavimo siūlymų. Šis autorius taip pat išskiria baudžiamąjį - administracinį procesą, karo – lauko teismą, persekiojamąjį procesą ir kitus tipus¹².

Minėtos baudžiamojo proceso tipų klasifikacijos rodo, kad baudžiamojo proceso skirstymui galima taikyti labai daug kriterijų. Todėl baudžiamojo proceso tipų pagal kiekvieną numatytą skirstymą apibūdinimas būtų netikslus. Jų charakteristikos daugeliu aspektų neišvengiamai kartotųsi. Siekiant aktualizuoti šio darbo temą, o taip pat ir išgryninti darbo objektą, šiame darbe bus nagrinėjami rungimosi, tiriamasis ir mišrus baudžiamojo proceso tipai. Toks pasirinkimas motyvuojamas tuo, kad šie proceso tipai yra dažniausiai minimi mokslinėje literatūroje. Šiame darbe minėtus tipus nuspręsta nagrinėti kompleksiskai – apjungti jų teorinę prasmę, trumpą istorinę raidą bei šių dienų baudžiamuosiuose procesuose vyraujančius bruožus. Būtent toks įvairiapusis koncentruotas nagrinėjimų tipų apibūdinimo siūlymas yra šio darbo indėlis į baudžiamojo proceso teisės doktriną.

---

¹¹ КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие*. Санкт-Петербург, 2002.

¹² Plačiau apie tai: СМІРНОВ, А.В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000.

4. RUNGIMOSI BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Rungimosi baudžiamasis procesas vienas iš dažniausiai minimų tipų teisės doktrinoje. Charakteringas šio tipo pavadinimas lietuvių kalba, rodos, centruotai nurodo šio tipo esmę, tačiau negali būti absoliutinamas. Toliau pateikiama rungimosi proceso charakteristika nurodo platesnį šio tipo bruožų spektrą.

4. 1. RUNGIMOSI PROCESO SAMPRATA

Samprata

Rungimosi procesas teisės teorijoje neretai vadinamas tiesiog klasikiniu, bendrosios teisės („common law“) valstybių baudžiamuoju procesu, nedetalizuojant jo pavadinimo. Būtent šis momentas yra tam tikra prasme lemiamas šio darbo tikslo formulavimui. Dauguma teisinės literatūros autorių, nagrinėdami įvairias temas, tiesiog mini vieną ar kitą baudžiamojo proceso tipą, tačiau konkrečiai neįvardina nei jo pavadinimo, nei taikomos sąvokos turinį apsprendžiančio aspekto – tai yra tipo skiriamą bruožą ar ypatumą, kuris taikomas konkrečiai klasifikacijai. Tai veda prie keblumo ne tik teisingam sąvokos nešančiosios informacijos suvokimui, bet ir teisingam konteksto, kuriame nagrinėjama tam tikra tema, susiformavimui bei supratimui.

Rungimosi procesas labiausiai siejamas su rungimosi principo įgyvendinimu šiame procese. Pateikiant rungimosi baudžiamojo proceso sampratą galima sakyti, kad rungimosi procesas yra toks procesas, kuriame dalyvauja dvi proceso šalys (kaltinimas ir gynyba), šalys turi vienodas procesines teises ir galimybes, o teismas atlieka nešališko arbitro vaidmenį. Šis procesas gali būti įvardijamas kaip bylos sprendimas ginčo būdu, kuomet laimi ta šalis, kuri geriausiai išnaudoja turimas teises ir jai pavyksta įtikinti teismą tuo, ką ji deklaruoja.

Trumpą koncentruotą rungimosi proceso apibrėžimą pateikia A. V. Smirnov (A. B. Смирнов), sakydamas, kad rungimosi procesas yra toks idealus baudžiamojo proceso tipas, kuris pagrįstas proceso šalių lygiateisiškumu, laisve ir autonomija procese¹³.

Rungimasis kone dažniausiai sutinkama sąvoka teisės doktrinoje analizuojant įvairias teisės sritis. Rungimosi principo įtvirtinimo baudžiamajame procese siekiamybė ir tikslingumas minimas ne tik daugelyje teorinio lygmens straipsnių, bet ir konkrečiuose teisės aktuose¹⁴. Iš to galima daryti išvadą, kad rungimosi baudžiamasis procesas yra optimaliausia siekiama baudžiamojo proceso išraiška.

---

¹³ СМІРНОВ, А.В. *Моделі уголовного процесу*. Санкт-Петербург, 2000, с. 25.

¹⁴ Pavyzdžiui: *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*. Valstybės žinios Nr. 40-987, 1998.

Istorija

Rungimosi proceso formavimosi istorija siekia Senovės Graikiją, suformavusią esminius šio tipo bruožus. Galima sakyti, kad *common law* teisinius pagrindus perėmė iš Romėnų teisės. Tiesa, tuo metu baudžiamasis ir civilinis procesas nebuvo skiriamas, tad šalių ginčas apėmė abu šiuos procesus. Šio tipo vystymasis vyko visuose istoriniuose perioduose. Minėtina, kad rungimosi principas nemaža dalimi įtakojo ir kitų baudžiamojo proceso tipų formavimosi eigą bei formą.

Rungimosi procesas istoriškai labiausiai siejamas su Anglija, vėliau jį perėmė buvusios Anglijos kolonijos. Ženklus rungimosi procesui būdingų bruožų plėtimasis vyko XVI - XVIII a. Pavyzdžiui, XVII a. Anglijoje paplito draudimas duoti parodymus prieš save, kuris jau XVII a. viduryje ėmė plisti Europoje, o XVIII a. tapo konstituciniu JAV principu. Nemažai rungimosi proceso savybių perėmė dauguma valstybių, tačiau palaipsniui jos modifikavosi ir rungimosi proceso tipo pilna apimtimi nereprezentuoja.

Atstovaujančios teisinės sistemos

Rungimosi procesas labiausiai charakteringas anglosaksų bendrosios teisės valstybėse. Šį baudžiamojo proceso tipą geriausiai šių dienų kontekste reprezentuoja bendrosios teisės tradicijas turinčių valstybių teisinės sistemos tokios kaip Jungtinių Amerikos Valstijų, Australijos, Didžiosios Britanijos baudžiamieji procesai. Minėtina ir tai, kad realiai rungimosi principų maksimalų galimą pavidalą turi tik Didžioji Britanija. Pažymėtina, kad jau minėtas šiuolaikinių valstybių baudžiamojo proceso bruožų vienodėjimas daro didžiulę įtaką, tačiau minimos valstybės kaip pavyzdys pateikiamos atsižvelgiant į vyraujančių, kertinių rungimosi tipui būdingų bruožų atsispindėjimą ir taikymą šių šalių baudžiamojo proceso reglamentavime.

4. 2. RUNGIMOSI PROCESO BRUOŽAI

Siekiant pateikti rungimosi baudžiamojo proceso tipo sampratą, esmingiausias aspektas yra susipažinti su šiam tipui būdingais bruožais. Kalbant apie rungimosi procesą, tikslinga paminėti, kad tokio proceso vyraujantys bruožai vis labiau ir labiau persimeta į kitus baudžiamojo proceso tipus, yra neatsiejama dalis kalbant apie proceso tobulinimą ir tolimesnę jo progresiją. Ši savybė itin ryškiai pateikiant mišraus baudžiamojo proceso tipo charakteristiką.

Rungimosi baudžiamasis procesas yra neatsiejamas ir labiausiai įtakojamas rungimosi principo taikymo apimties ypatumais procese. Net šio tipo proceso pavadinimas suformuotas rungimosi principo morfologiniu pagrindu. Tiesa, teisinė leksika neapsiriboja tik tokiu naginėjamo proceso tipo pavadinimu, lietuviškoje teisinėje literatūroje sutinkamas ir rungtyniško proceso pavadinimas. Visgi, nevertėtų suabsoliutinti tokio šio tipo pavadinimo, juk įvardijimas daugeliu

atveju yra tik patogumo dalykas. Kitos užsienio šalys rungimosi procesą įvardija įvairiai. Pavyzdžiui, vokiečių teisinėje literatūroje naudojamas terminas *fairen Strafverfahren* (teisingas, sąžiningas, nešališkas baudžiamasis procesas), o rusų teisininkai naudoja tą patį terminą *состязательный процесс* (rungimosi procesas).

Charakteringiausias rungimosi proceso bruožas yra pasyvus teismo vaidmuo procese. Pasyvų teismo vaidmenį rungimosi procese apsprendė keletas aspektų, tarp kurių įvardijamas siekis maksimaliai užtikrinti teismo nešališkumą ir nepriklausomumą, o taip pat ir nepakankamas valdžių padalijimas politiniame šalies mechanizme¹⁵. Teismo nepriklausomumas ir nešališkumas yra vienas iš esminių rungimosi proceso elementų¹⁶, jo užtikrinimui procese suteikiama itin didelė prasmė. Pasyvaus teismo įtvirtinimas yra išskirtinė rungimosi proceso savybė, kuri labiausiai atriboja šį tipą nuo kitų baudžiamojo proceso tipų.

Pasyvus teismo vaidmuo rungimosi baudžiamojo proceso tipe apsprendžia viso proceso vyksmo ypatumus. Teismo, kaip nešališko arbitro, figūros įtvirtinimas yra išvestinis viso proceso savybes apibendrinantis bruožas. Rungimosi procesas, skirtingai nei būdinga baudžiamosios justicijos sferai, taiko arbitražinį teisinio reguliavimo metodą. Iš to galima daryti išvadą, kad rungimosi baudžiamasis procesas yra labiausiai demokratiškas proceso tipas. Šio tipo taikymas suteikia proceso šalims plačiausią teisių apimtį, apribodama teismo aktyvumo galimybes.

Teismo pareiga būti pasyviu atskleidžia ir kitą esminį šio tipo bruožą – rungimosi procese aktyviausios yra proceso šalys. Šis procesas yra kaltinimo ir gynybos šalių ginčas. Taigi, šio proceso tipe dalyvauja dvi šalys. Kaltinimo ir gynybos konfliktas yra rungimosi baudžiamojo proceso pagrindas¹⁷.

Trečias svarbus rungimosi proceso bruožas yra proceso šalims garantuojama procesinių teisių ir galimybių veikti lygybė – šalių lygiateisiškumo principas. Šio principo įgyvendinimas rungimosi procese itin svarbus, nes iš esmės jis kiekvienam asmeniui garantuoja teisę į teisingumą. A. V. Smirnov (A. B. Смирнов) suformulavo teiginį, kad be proceso šalių lygybės principo rungimosi procesas neįmanomas¹⁸. Pažymėtina, kad šis principas deklaruojamas ir kitų proceso tipų, tačiau rungimosi procese jam suteikta itin didelė svarba.

Išskirti pagrindiniai bruožai atsiskleidžia neatsiejamai vienas nuo kito. Todėl tolimesniu etapu pateikiami reikšmingiausi kompleksiški rungimosi proceso ypatumai.

Rungimosi procesui būdinga teismo pareiga būti pasyviu. Tai reiškia, kad teismui uždrausta pačiam išreikalauti naujų įrodymų ar aktyviai veikti tiriant bylos nagrinėjimo teisme dalyvių pateiktus įrodymus. Teisėjo galios bylos nagrinėjimo metu labai apribotos. Pavyzdžiui, bylos

¹⁵ СМЕРНОВ, А.В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 93-94.

¹⁶ RZEPKA, Dorothea. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 39.

¹⁷ AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. l., 2003, p. 4.

¹⁸ СМЕРНОВ, А.В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 77.

nagrinėjimo metu teisėjas neturi teisės liudytojams uždavinėti klausimų savo iniciatyva. Bylos nagrinėjimo apimtį, šia prasme, reguliuoja tik proceso šalys, kurios vienos yra įgalintos pateikti su bylos nagrinėjimu susijusią medžiagą, reikalauti detalesnių paaiškinimų, tyrimo ir panašiai.

Taigi, rungimosi procese teismas pasyviai stebi tarp šalių vykstantį ginčą. Teismo pareiga apsiriboja tuo, kad jis privalo nešališkai stebėti, kaip vyksta proceso šalių rungimasis, vienodai vertinti šalių pateiktas ir įrodinėtas aplinkybes ir nuspręsti, kuri iš jų laimėjo ginčą¹⁹. Pastebėtina, jog rusų teisės tyrėjas K. F. Gučenko (К.Ф. Гуценко) pabrėžia, kad pasyvi teismo pareiga rungimosi procese negali būti absoliutinama ir tam tikra prasme yra tik teorinis teiginys. Jis mini, kad teismas, būdamas valstybinius įgaliojimus turintis subjektas ir veikiantis valstybės vardu, teismo bylos nagrinėjimo procese yra kur kas aktyvesnis nei nurodo teorija²⁰. Maksimalų aktyvumą šiame procese turi kaltinimo ir gynybos šalys. Labai svarbus rungimosi proceso bruožas yra tai, kad šiame procese ryškiai atsiskleidžia dviejų subjektų skyrimas. Kaltinimas ir gynyba yra šio proceso kartinės figūros, nes jų atliekami veiksmai, jų pateikiami įrodymai, o tam tikru lygmeniu ir formuojama kaltinimo ar gynybos taktika ženkliai nulemia bylos nagrinėjimo bei baigties pobūdį. Teisėjas šiame procese yra tarsi trečias nepriklausomas subjektas, stebintis tarp šalių vykstančią kovą ir vertinantis jų pateikiamus duomenis.

Kadangi rungimosi procese kaltinimui ir gynybai yra suteikta kur kas daugiau laisvės veikti, rungimosi procese labai akcentuojamas procesinis šalių lygiateisiškumas. „Lygios procesinės teisės – tai išvestinis, vienas iš sudedamųjų ir pačių svarbiausių rungimosi principo elementų“²¹. Šis principas pasireiškia tuo, kad baudžiamojo proceso šalims suteikiamos lygios teisės įrodinėjimo procese. Galima teigti, kad rungimosi procese dalyvaujančių šalių teisės ir teisėti interesai yra labiausiai užtikrinti. Lygios proceso šalių teisės užkerta kelią vienos iš jų dominavimui. Atsižvelgiant į tai, kad procese šalys turi lygias procesines teises, o teismas yra tik nešališkas arbitras, galima daryti išvadą, kad rungimosi procesas yra teisingiausia suinteresuotų subjektų ginčo forma.

Teisės teorijoje nurodomas rungimosi procesui būdingas teiginys, kad šalių procesinis lygiateisiškumas yra šalių teisinių galimybių lygybė ginčą sprendžiant nuo pat jo pradžios, tai yra nuo ikiteisminio tyrimo iki teismo bylos išnagrinėjimo²². Svarbu paminėti, kad šis teiginys nėra visai tikslus ir korektiškas. Tai pirmiausia grindžiama realiu baudžiamojo proceso reglamentavimo įgyvendinimu. Sunku įsivaizduoti lygias kaltinimo ir gynybos teises ikiteisminiame tyrime (pavyzdžiui, sulaikymo atvejis). O taip pat minėtina ir tai, kad anglosaksų teisėje ilgą laiką

¹⁹ ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов* [interaktyvus]. S. 1.: Зерцало, 2005.

²⁰ Ten pat.

²¹ GUŠAUSKIENĖ, Marina. *Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime*. Jurisprudencija, 2005, t. 67(59), p. 54.

²² Ten pat: p. 55.

ikiteisminis tyrimas nebuvo traktuojamas kaip baudžiamojo proceso dalis, todėl lygiateisiškumo deklaravimas visame procese buvo pakankamai tikslus. Šiuo metu anglų teisininkai nebėra tokie konkretūs ir vieningi šiuo klausimu.

Aptariamo baudžiamojo proceso rezultatas – bylos teismo nagrinėjimo sprendimas priklauso nuo to, kaip proceso šalims pavyko vykdyti savo funkcijas, išnaudoti suteiktas galimybes apginti savo interesus ir įtikinti teisėją savo teiginių teisingumu. Kadangi byloje tiriami tik tie įrodymai, kuriuos pateikia proceso šalys, susiduriama su situacija, kad byloje vyrauja tik ypatingai didelį suinteresuotumą turinčių subjektų pateikti duomenys, o teisėjo teisė ir pareiga byloje esančius įrodymus vertinti laisvai, įgauna labai didelę svarbą. Faktiškai, galima daryti atsargią išvadą, kad rungimosi proceso atveju, bylos baigtis koncentruojasi ne tiesos ir teisingumo, o profesionalumo rankose. Pasyvus teismo vaidmuo procese išvestinai nurodo, kad šio proceso tikslas nėra siejamas su materialiosios tiesos nustatymu byloje. Taigi, profesionalnes bylos įrodymų pateikimas, išaiškinimas ir akcentavimas gali nulemti teismo sprendimą būtent tos šalies naudai.

Šis aspektas reikšmingas, kadangi rungimosi baudžiamajame procese privalomo įrodinėjimo pareiga tenka tik viešiesiems proceso asmenims – valstybinius įgaliojimus turintiems subjektams, tai yra kaltintojams²³. Kitos proceso šalys veikia tik tokia apimti ir kryptimi, kiek tai apima jų subjektyvius interesus. Minėtina, kad, pavyzdžiui, Anglijoje gynybos pareiga įrodinėti kyla tik, jei siekiama pagrįsti aplinkybes, atleidžiančias įtariamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės. Kaltintojas privalo įrodinėti įtariamojo kaltę, jei jis kaltės nepripažįsta. Griežtas funkcijų paskirstymas rungimosi procese taip pat pagrindžia lygiateisiškumo realizavimą procese bei pabrėžia proceso kaip ginčo tarp dviejų šalių traktuotę. Tiek kaltinimas, tiek gynyba yra labai šališki, suinteresuoti bylos baigtimi subjektai. Kadangi šiame proceso tipe teisėjas minimaliai kišasi į bylos nagrinėjimo eigą, galima teigti, kad šis procesas yra arši kova už savąją tiesą.

Aktyvus proceso šalių vaidmuo rungimosi procese įtakoja ir kitą šio tipo savybę – didžiausią šalių susitarimo galimumo lygmenį. Įvairūs susitarimai ir derybos yra itin charakteringas klasikinio rungimosi proceso bruožas. Aktyvios proceso šalys gali susitaikyti, gali susitarti dėl bylos baigties formos ir pan. Minėtina, kad toks susitarimų galimumas vis labiau plinta ir kontinentinės teisės valstybėse²⁴.

Jau minėta, kad rungimosi proceso metu teismas neturi pareigos nustatyti materialiąją tiesą. Rungimosi procesui būdinga, kad teismas bylos nagrinėjimo metu sprendžia tik asmens kaltumo ar nekaltumo klausimą. Svarbu pabrėžti, kad rungimosi proceso teisinėms valstybėms būdingas savitas prisiekusiųjų teismo institutas. Jis sutinkamas JAV, Anglijos baudžiamojo proceso teisenoje. Taigi,

---

²³ RAMANAUSKAS, Ramūnas. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p. 54.

²⁴ Plačiau apie tai: GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos*. Teisė, 2007, Nr. 65.

prisiekusiųjų teismo pareiga klasikiniame baudžiamajame procese, remiantis laisvu proceso metu šalių pateiktų įrodymų vertinimu, nuspręsti, ar įtariamasis yra kaltas ar ne dėl nusikalstamos veikos padarymo. Techniniai su nubaudimu susiję sprendimai priimami papildomai, tačiau lieka už baudžiamąjo proceso tipo charakteristikos ribų.

Trumpai pateikti svarbiausieji rungimosi baudžiamąjo proceso bruožai leidžia daryti prielaidą, kad rungimosi procesas proceso šalims patogiausias ginčo sprendimo modelis.

5. TIRIAMASIS BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Tiriamasis baudžiamasis procesas plačiausiai teisinėje literatūroje pažįstamas kaip inkvizicinis baudžiamasis procesas. Šis baudžiamąjo proceso tipas yra, galima sakyti, rungimosi principo priešprieša.

5. 1. TIRIAMOJO PROCESO SAMPRATA

Samprata

Inkvizicinio baudžiamąjo proceso pavadinimas siejamas su lotynišku žodžiu *inquisitio*, kurio reikšmė yra *tardymas*. Inkvizicijos terminas itin ryškus, tačiau kalbant apie inkvizicinį baudžiamąjį procesą, nereiktų jo tiesiogiai sieti su žymiu Katalikų bažnyčios teisiniu institutu kovai su bažnyčios priešais ir eretikais vykusiu viduramžiais.

Šių dienų pasaulinės situacijos kontekste tiriamasis baudžiamasis procesas turi ryškią savo vietą, tačiau, yra modifikuotas ir vis labiau demokratiškas. Siekiant atriboti negatyvias inkvizicinio proceso asociacijas, įtakotas istorinio proceso vystymosi ypatumų, demokratinių valstybių teisininkai šį proceso tipą siūlo vadinti kaltinimo procesu²⁵. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad originali kaltinimo sąvoka teisės teorijoje buvo siejama su privataus kaltinimo bylomis. Šiuo metu toks sąvokos traktavimas nebegalioja²⁶. Siūlymas šį proceso tipą vadinti kaltinamuoju argumentuojamas tuo, kad baudžiamąjo proceso būtinasis subjektas yra valstybės kaltintojas (prokuroras), palaikantis valstybinį kaltinimą. Pažymėtina, kad tokio siūlymo šalininkams yra pateikiamos ir kritinės pastabos, kadangi kaltinimo procesas atitiktų jo tikrąją esmę tik tokiu būdu, jei kaltinimą vykdančio subjekto neturėtų jokių su bylos nagrinėjimu susijusių įgaliojimų. Tačiau, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese įtvirtintų prokuroro teisių analizė rodo, kad prokuroras tokio pobūdžio įgaliojimų turi. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 218

²⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamąjo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 14.

²⁶ AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. l., 2003, p. 3.

straipsnyje²⁷ įtvirtinti prokuroro įgaliojimai vienasmeniškai priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pabaigos. Motyvuotu nutarimu prokuroras taip pat išsprendžia gautus prašymus papildyti ikiteisminio tyrimo medžiagą. Šios nuostatos rodo, kad prokuroras turi įgalinimus vienasmeniškai priimti įtariamąjį teisinę padėtį įtakojantį sprendimą. Kadangi prokuroras atlieka kaltinimo funkciją, jis yra suinteresuota proceso šalis. Apibendrinus galima daryti išvadą, kad tokie prokuroro įgalinimai pažeidžia procesinį šalių lygiateisiškumą.

Koncentruotai tiriamasis (inkvizicinis) baudžiamasis procesas gali būti įvardijamas kaip procesas, kuriame teismas turi aktyvų vaidmenį, kaltinamasis traktuojamas kaip proceso objektas, o savarankiškų proceso šalių nėra, nes baudžiamojo persekiojimo, bylos tyrimo ir teismo nagrinėjimo funkcijos yra sutelktos vieno valstybinius įgaliojimus turinčio organo rankose.

Istorija

Tiriamasis procesas, labiau nei rungimosi proceso formavimosi atveju, patyrė nemažą kardinalių pokyčių kol įgijo šiuolaikinį pavidalą²⁸.

Pirmiausia tiriamasis procesas siejamas su sąvoka inkvizicinis procesas, o tai nurodo, kad inkvizicinio proceso pradmenys siekia viduramžius. XIII – XIX a. laikotarpiui būdingas inkvizicijos institutas buvo ryškus to meto reiškinytis ir labai įtakojo tiriamojo proceso tipo formavimąsi. Viduramžių inkvizicijai buvo būdinga mirties bausmė, žiaurūs kankinimai, kaip vienas populiariausių įrodymų – prisipažinimų gavimo būdų, taip pat tai, kad teisėjai ir tyrėjai buvo tie patys asmenys.

Šiuolaikinio europinio tiriamojo proceso linkme inkvizicinis procesas pradėjo kisti absoliutizmo laikotarpiu (XV-XVI a.). Ženkli inkvizicinio proceso humanizacija prasidėjo po buržuazinių revoliucijų Europoje (pavyzdžiui, Prancūzijos revoliucija 1789 m., Vokietijos baudžiamojo proceso reforma 1848 m.²⁹), kurios panaikino „feodalinį“ baudžiamąjį procesą. Nuo XIX amžiaus inkvizicinis procesas modifikavosi vis sparčiau ir palaipsniui įgavo šiuolaikiniam tiriamajam procesui charakteringus bruožus. Kitimas vyko nevienodu greičiu ir kai kuriose valstybėse net XX amžiuje tam tikras kraštutines tiriamojo proceso savybes atspindėjo ir priminė gyvavusios diktatūros ir totalitariniai režimai, kovoję su kitaminčiais³⁰.

²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

²⁸ Tiriamojo proceso raidos etapų apžvalga: ВАНДЫШЕВ, В.В. *Уголовный процесс. Общая и Особенная части*: учебник для юридических вузов и факультетов. S. 1., 2010, c. 645-649.

²⁹ AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. 1., 2003.

³⁰ ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс*: учебник для студентов юридических вузов и факультетов [interaktyvus]. S. 1.: Зерцало, 2005.

Atstovaujančios teisinės sistemos

Tiriamasis baudžiamasis procesas būdingas kontinentinės teisės valstybių sistemoms. Šio tipo procesus labiausiai charakterizuoja Europos valstybių baudžiamieji procesai. Dauguma Europos valstybių, tokių kaip Vokietija, Austrija, Lenkija, Prancūzija ir, sąlyginai galima sakyti, Lietuva reprezentuoja tiriamojo baudžiamąjo proceso tipo bruožus. Vis gi, tikslinga pasikartoti, kad grynojo baudžiamąjo proceso tipo pavidalo neišrasmina nė viena teisinė valstybė, o baudžiamąjo proceso priskyrimas konkrečiam tipui grindžiamas baudžiamąjo proceso vyraujančių bruožų priskirtinumu pagal idealiąją tipologiją nustatyto baudžiamąjo proceso tipo savybes.

5. 2. TIRIAMOJO PROCESO BRUOŽAI

Teisės doktrinoje išskiriami šie pagrindiniai tiriamojo proceso tipo bruožai: aktyvus teismo vaidmuo procese, įtariamojo kaip proceso objekto statusas, ginčo tarp šalių nebuvimas. Šie bruožai apjungia tiek teorines nuostatas, tiek realaus proceso ypatumus. Išsamesnis šių bruožų tyrimas leidžia išvelgti ir įvardinti konkretesnius išvestinius tiriamojo proceso bruožus.

Svarbiausias skiriamasis tiriamojo proceso bruožas yra aktyvus teismo vaidmuo procese. Šiame proceso tipe teismas turi imperatyvią pareigą būti aktyvus. Ši aktyvumo pareiga, pavyzdžiui, netiesiogiai įvardinta Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 1 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad baudžiamąjo proceso paskirtis yra greitai ir išsamiai ištirti nusikalstamą veiką. Greitas ir išsamus bylos išnagrinėjimas užkoduoja būtinybę teismui savo iniciatyva imtis aktyvių veiksmų ir taip užtikrinti teisingą proceso vyksmą.

Tiriamojo proceso atveju teismas pats apklausia liudytojus, pateikia klausimus. Aktyvus dalyvavimas bylos nagrinėjime yra tiesioginis teisėjo darbas. Iš to seka ir kita svarbi tiriamojo proceso savybė – teismo pareiga kritiškai vertinti duomenų, galinčių tapti įrodymais pakankamumą. Teismas, negali apsiriboti tik tais duomenimis, kuriuos bylos nagrinėjimui pateikia proceso šalys, jei yra žinoma, kad yra kitų galimam bylos sprendimui reikšmingų duomenų, arba jei kyla abejonių dėl pateiktų duomenų pakankamumo. Teismo pareiga savo iniciatyva išreikalauti naujų duomenų, tam tikra prasme riboja proceso šalių galimybes nulemti proceso apimtį. Tokia teismo iniciatyvos apimtis nurodo, kad tiriamajame procese taip pat veikia rungimosi principas, taip būdingas rungimosi procesui, tačiau šio principo pasireiškimas yra ribotas.

Minėta teismo pareiga išreikalauti papildomų įrodymų, leidžia formuluoti ir kitą šio tipo ypatumą. Tiriamajame procese galimybė įtakoti bylos baigtį tam tikra prasme dalinama. Ją gali įtakoti teismas, savo iniciatyva atlikdamas tam tikrus veiksmus bei proceso šalys, pateikdamos bylos nagrinėjimui aktualią turimą medžiagą.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad teismas šiuolaikiniame tiriamajame procese nėra absoliučiai nešališkas. Galimą teismo šališkumo prielaidą pagrindžia tai, kad teismas vadovaudamasis išankstine susiformavusia nuomone gali nuspręsti, jog byloje esanti medžiaga yra pakankama bylos nagrinėjimui ir neinicijuoti naujų duomenų rinkimo, kai tai yra galimai būtina. Teismo pareiga aktyviai dalyvauti teisiame procese sudaro prielaidas jo nešališkumui ir ta prasme, kad teismas yra valstybės įgaliojimus turintis subjektas, kaip ir beje kaltinimo subjektas, taigi, galimas tiesioginis ir netiesioginis teisėjo prielankumas valstybiniam subjektui.

Teismo suinteresuotumo bruožas buvo labai būdingas ankstesniam inkviziciniam procesui. Inkvizicinis baudžiamasis procesas pasižymėjo labai aiškiu ir nevienareikšmišku kaltinimo ir bylos nagrinėjimo subjekto sutapatiniu. Todėl tiriamasis procesas apibūdinamas kaip procesas, kuriame baudžiamojo persekiojimo, gynybos ir sprendimo priėmimo užduotys yra priskirtos vieno valstybinio organo kompetencijai. Jis pats inicijuoja baudžiamąjį persekiojimą, tiria nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, renka įrodymus, rūpinasi procese dalyvaujančių asmenų teisėtais interesais ir priima visus su byla susijusius sprendimus³¹. Dėl šios priežasties baudžiamasis procesas buvo ypatingas tuo, kad jame nebuvo proceso šalių, o kaltinamasis buvo traktuojamas kaip proceso objektas. Šiuo metu šis bruožas nebebūdingas tiriamajam baudžiamajam procesui. Nuo XIX a. tiriamajame procese kaip ir rungimosi tipe atskirtos kaltinimo ir teismo nagrinėjimo funkcijos³².

Istorinio skirstymo sferos bruožas – įrodymų nelygiavertiškumas. Inkvizicinis procesas istoriškai pažįstamas kaip termino *įrodymų karalienė* atstovas. Inkvizicinio proceso išskirtinumas buvo tas, kad įrodymai buvo aiškiai skirstomi pagal jų įrodomąsias galias. Vyravo formalus įrodymų tyrimas, dažnai būdavo aišku, kada ir koks įrodymas turi būti ir bus pateiktas. Absoliučiu nuteisimo pagrindu buvo laikomas kaltinamojo prisipažinimas (dažniausiai išgautas kankinimo būdu). Ypatingas prisipažinimo vertinimas įprasmina *įrodymų karalienės (Regina probationum)* sąvoką. Pažymėtina, kad šis terminas taip pat plačiai naudojamas ir šių dienų teisinėje leksikoje, tačiau siekiant pabrėžti antoniminę jo prasmę – įrodymų lygiavertiškumą. Akivaizdus įrodymų nelygiavertiškumo bruožas ilgainiui švelnėjo ir šiuo metu pasireiškia griežtu įrodymų vertinimo reglamentavimu. Dabartiniam tiriamajam procesui būdinga tai, kad įrodymų vertinimo pareigą teismas atlieka remdamasis vidiniu įsitikinimu, tačiau griežtas jų lestinimo reglamentavimas tam tikra prasme riboja teisėjo vidinio įsitikinimo galimybes.

Teisės doktrinoje minima teisėjo profesionalumo³³ svarba tiriamajame procese. Šiame procese teisėjas yra profesionalas – ypatingas specifines žinias ir įgūdžius turintis subjektas. Tokia teisėjo

³¹ СМЕРНОВ, А.В.; и КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Уголовный процесс: учебник для вузов* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2004.

³² AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. 1., 2003, p. 3.

³³ ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов* [interaktyvus]. S. 1.: Зерцало, 2005.

pareigų traktuotė įtakoja ir jo pareigą veikti pagal įstatymą, bylos nagrinėjimo metu atskleisti visas reikšmingas aplinkybes ir panašiai. „Nagrinėdamas bylą ir priimdamas nuosprendį teisėjas turi panaudoti daug meistriškumo, kad aptiktų tiesą. Jis negali atlikti jokių veiksmų nukreiptų prieš teisingumą, priešingu atveju teisingumas nebus vykdomas, o jis pats bus vertas bausmės“³⁴. Taigi, aktyvus teisėjo vaidmuo siejamas su ypatingais profesiniais gebėjimais ir įstatymiais įsipareigojimais. Galima daryti išvadą, kad akcentuojant teisėjo kaip profesionalo statusą, galima pašalinti abejones dėl galimo šališkumo procese, ar neteisingo proceso vyksmo. Visgi, šiame darbe laikomasi subjektyvios nuomonės, kad teisėjo šališkumo bylos nagrinėjime pagal tiriamojo proceso tipo modelį galimybė yra reali.

Kalbant apie tiriamojo proceso tipo bruožus pažymėtina, kad šis proceso tipas, atrodo, labiausiai tiksliai nurodo procesinio lygiateisiškumo atsispindėjimą baudžiamajame procese. Šio tipo baudžiamojo proceso ypatumas tas, kad procesinis šalių lygiateisiškumas pilna apimtimi pasireiškia tik teismo nagrinėjimo stadijoje, nors ikiteisminio tyrimo metu, apraiškos taip pat egzistuoja. Proceso šalys teismo nagrinėjimo metu turi lygias teises veikti, pateikti įrodymus, prašymus, skudus, reikšti nušalinimus ir pan. Šio darbo įtakoti pamąstymai procesinio lygiateisiškumo tematika leido susiformuoti subjektyviai nuomonei, kad procesinio lygiateisiškumo pasireiškimas visose proceso stadijose pilna apimtimi tiesiog yra neįmanomas, o tai labiausiai ir plačiausiai apsprendžia baudžiamojo proceso paskirties niuansai – santykio „valstybė - žmogus“ psichologiniai aspektai. Atsižvelgiant į šiuos samprotavimus, darbe laikomasi nuomonės, kad tiriamojo baudžiamojo proceso tipo reglamentavime procesinio lygiateisiškumo samprata ir apraiškos yra kone tiksliausios.

Visus minėtus bruožus tarsi apjungia tiriamojo proceso tikslas – nustatyti materialiąją tiesą byloje³⁵. Teisės teorijoje materialiosios tiesos nustatymas siejamas su teismo įsitikinimu, kad aplinkybės, kuriomis grindžiamas teismo sprendimas, realiai egzistavo arba neegzistavo (jei toks faktas reikšmingas bylai). Materialiosios tiesos paieškos procese tam tikra prasme apsprendžia aktyvaus teismo vaidmens suformavimą, ribotas proceso šalių galimybes bei galimybę įtakoti proceso baigtį. Materialiosios tiesos nustatymas tiesiogiai siejamas su valstybės įgaliotų subjektų veikla, todėl įstatyminis procedūrinių priemonių kompleksas yra itin svarbus. Tiriamajame procese tikrąją tiesą reikia nustatyti, tai yra atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais būtų atskleistos, išaiškintos visos bylos teisingam sprendimui reikšmingos aplinkybės. Dėl šios priežasties, galima sakyti, susiformavo jau minėta valstybės įrodinėjimo pareiga. Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad siekis atskleisti tikrąją materialiąją tiesą byloje, tiriamąjį procesą padaro labiausiai „valstybiniu“, griežtu ir profesionaliu teismu, tačiau kita vertus ir mažiau demokratišku.

³⁴ RAMANAUSKAS, Ramūnas. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p. 51.

³⁵ BEULKE, Werner. *Strafprozessrecht*. 11. Auflage. Heidelberg, 2010, p. 3.

Įvardinti tiriamojo proceso bruožai šių dienų kontekste atsiskleidžia ne vienodai, grynų pavidalu tiriamasis procesas beveik neegzistuoja, tačiau pavieniai jo elementai gyvuoja ir yra taikomi faktiškai beveik visose šiuolaikinėse baudžiamojo proceso sistemose³⁶.

6. MIŠRUS BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Mišrus baudžiamasis procesas sunkiausiai apibūdinamas tipas, kadangi jam būdingi bruožai yra tam tikras rungimosi ir tiriamojo (inkvizicinio) baudžiamojo proceso tipo kompleksas.

6. 1. MIŠRAUS PROCESO SAMPRATA

Samprata

Pateikti vienareikšmišką mišraus baudžiamojo proceso apibūdinimą sunku. Plati šio tipo proceso bruožų įvairovė apsunkina jo konkrečios charakteristikos pateikimą. Nevienareikšmiška mišraus baudžiamojo proceso padėtis lyginant su kitais gana aiškiai apibrėžtais procesais, įtakojo skirtingas teisės specialistų pozicijas šio tipo vertinimo atžvilgiu.

Vienų teisininkų nuomone mišrus baudžiamasis procesas yra rungimosi proceso ir tiriamojo proceso tarpinė forma, tarsi pereinamasis etapas³⁷. Šios nuomonės šalininkai nurodo, kad mišrus baudžiamasis procesas yra dviprasmiškoje idealiojo procesų skirstymo padėtyje. Mišrus procesas išsiskiria iš kitų procesų tuo, kad jame skirtingomis proporcijomis pasireiškia tiek rungimosi, tiek ir tiriamojo proceso tipo elementai³⁸. Šis tipas tarsi apjungia nacionalinius baudžiamuosius procesus (morfologinio skirstymo) ir istorinės tipologijos tipus, kadangi yra labiau paremtas realiu baudžiamojo proceso funkcionavimu nei teorinėmis nuostatomis. Mišraus tipo procesai egzistavo ir egzistuoja realiu pavidalu³⁹.

Taip pat yra nuomonių, jog mišrus baudžiamasis procesas yra trečiasis baudžiamojo proceso vystymosi etapas, keičiantis kaltinamąjį ir tiriamąjį procesus⁴⁰. Žymus rusų baudžiamojo proceso teisės tyrėjas A. V. Smirnov (A. B. Смирнов) pateikia nuomonę, kad mišrusis baudžiamasis procesas priklauso kitai baudžiamojo proceso kategorijai, nei rungimosi ar tiriamasis, jis apibūdina

³⁶ СМІРНОВ, А.В.; и КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Уголовный процесс: учебник для вузов* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2004.

³⁷ КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2002.

³⁸ ВАНДЫШЕВ, В.В. *Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник для юридических вузов и факультетов*. S. 1., 2010, с. 643.

³⁹ Ten pat: с. 643.

⁴⁰ КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Основные виды уголовного судопроизводства: учебное пособие* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2002.

faktiškai kiekvieną realų teisinės valstybės baudžiamąjį procesą, nes jie išties atspindi tiek rungimosi, tiek ir tiriamojo proceso savybes⁴¹.

Mišraus proceso tipo traktavimo įvairovė rodo, kad mišrus baudžiamasis procesas pakankamai sudėtinga baudžiamojo proceso tipo forma. Gilesnė jo analizė, kiekvienam teisės tyrėjui leidžia susidaryti savo subjektyvią nuomonę, pabrėžiant vienus ar kitus jo vystymosi, formavimosi, pasireiškimo ar formos kriterijus.

Teisės teorijoje pateikiamas mišraus proceso susiejimas su tiriamojo proceso tipui būdingų bruožų (ribotos gynybos galimybės, proceso šalių „nebuvimas“ ir pan.) vyravimu ikiteisminiame tyrime ir rungimosi proceso savybių (įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą, vienodos proceso šalių teisės ir pan.) charakteringumu teisminiame ginčo nagrinėjime⁴². Toks baudžiamojo proceso modelis atspindi mišrų vienam ir kitam procesui būdingų bruožų pasiskirstymą ikiteisminiame ir teisminiame bylos nagrinėjime. Šiame darbe pritariama šiai nuomonei, tačiau kartu akcentuojama, kad rungimosi bei tiriamojo procesų elementai pasireiškia visame mišriajame procese.

Istorija

Mišraus proceso specifika, nulėmusi nevienodą teisininkų požiūrį į šį procesą, apunkina galimybes pateikti mišraus baudžiamojo proceso istorinį vystymąsi. Trumpai galima konstatuoti, kad kai kurie teisės tyrėjai anksčiausiu mišraus baudžiamojo proceso formavimosi etapu įvardija XIX amžiaus pradžią ir sieja su Napoleono kodeksu. Toks Prancūzijos baudžiamasis procesas, kai kurių teisininkų nuomone, įtakojo daugumos Europos valstybių baudžiamojo proceso teisę (paplito užkariautose teritorijose)⁴³. Darbe laikomasi nuomonės, kad mišraus baudžiamojo proceso tipo tikslios istorijos pateikti beveik neįmanoma, kadangi šio proceso ypatumas jungti tiriamojo ir rungimosi procesų elementus jau pats savaime nurodo nuolatinis tiek paties atsiradimo ir formavimosi, tiek ir kitimo dėsningumas. Visgi, galima teigti, kad užuomazgos siejamos su žymiu Napoleono kodeksu (1808 m.).

Atstovaujantios teisinės sistemos

Mišraus baudžiamojo proceso tipo bruožus sąlyginai atstovauja visos teisinės valstybės. Tai kone būdingiausias šių dienų baudžiamojo proceso tipas, kadangi jo savybes galima pritaikyti kiekvienai teisei valstybei.

Atsiribojant nuo anksčiau pateiktų procesų vienodėjimo tendencijų, pažymėtina, kad teisinėje literatūroje kalbant apie mišraus baudžiamojo proceso tipą, visgi, išskiriamos ir nurodomos

⁴¹ СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 16.

⁴² ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов* [interaktyvus]. S. l.: Зерцало, 2005.

⁴³ Tokios nuomonės, pavyzdžiui, laikosi К.Ф. Гученко (К.Ф. Гуценко).

Skandinavijos šalių valstybės. Šio proceso būdingiausias bruožas (kompleksiškai kalbant, pavyzdinį rungimosi bei tiriamojo proceso tipų savybių kompleksą) turi, pavyzdžiui, Danija, Švedija, Suomija, taip pat Italija.

Įdomus pastebėjimas yra siejamas su Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso tipo vertinimu. Minėta, kad lietuviškasis baudžiamasis procesas kai kurių autorių priskirtinas tiriamajam proceso tipo, tačiau yra nuomonių, ir šiame darbe joms pritariama, kad Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas labiau atitinka mišraus baudžiamojo proceso charakteristiką. Tiriant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso reglamentavimo ypatumus randama argumentų, grindžiančių tiek tiriamojo, tiek rungimosi procesų bruožų buvimą procese. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 209 straipsnyje nurodyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas laikydamasis rungimosi principo turi teisę prokuroro prašymu skirti ekspertizę⁴⁴. Ekspertizės skyrimo atveju proceso šalys turi teisę pateikti klausimus, kurie bus suformuluoti ekspertui, taigi realizuojamas procesinis lygiateisiškumas. Tačiau prokuroro įgalinimas suformuoti užduotį specialistui, kuomet klausimai nepateikiami, atspindi tiriamojo proceso tipo bruožą ir tam tikra prasme varžo proceso šalių lygias teises.

Atsižvelgiant į tai galima sakyti, kad kiekvienos teisinės valstybės baudžiamasis procesas yra mišrus, nes jame įgyvendinami tiek rungimosi, tiek ir tiriamojo proceso principai, o jų realios išraiškos priklauso nuo konkrečios teisinės valstybės nacionalinių visuomeninių bei teisinių savitumų.

6. 2. MIŠRAUS PROCESO BRUOŽAI

Stiprus mišraus proceso tipo teorinio bei praktinio vystymosi dinamiškumas, apsunkina vienareikšmišką ir tikslų jo apibūdinimą. Tikslus šio tipo teorinis apibūdinimas, kaip idealios tipologijos tipo, praktiškai neįmanomas. Pateikti tikslios rungimosi bei tiriamojo procesų elementų proporcijos mišriajame procese negalima, kadangi šių elementų pasiskirstymas objektyviai siejamas su konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis⁴⁵. Visgi, tam tikrus šio proceso tipo bruožus galima įvardinti.

Mišriajam proceso tipui būdinga tai, kad šio proceso reglamentavimas teisėjui nesukuria imperatyvios pareigos atlikti aktyvų vaidmenį bylos tyrime, tačiau suteikia tokią teisę. Teismas šiuo atveju yra nesuvaržytas ir, priklausomai nuo bylos pobūdžio, tyrimo krypties ir apimties, gali pasyviai stebėti tarp šalių vykstantį ginčą, arba imtis iniciatyvos ir inicijuoti konkrečių veiksmų atlikimą. Pavyzdžiui, teisėjas gali, tačiau neprivalo užduoti klausimus liudytojo apklausos metu,

⁴⁴ KAZLAUSKAS, Marcellis; ir KUCONIS, Pranas. *Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte*. Justitia, 1998, Nr. 5, p. 9.

⁴⁵ СМИРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 16.

taip pat reikalauti atlikti kitus proceso veiksmus. Jis taip pat gali apsiriboti proceso šalių pateiktais įrodymais, įrodymų tyrimu ir tokiu būdu suformuota tyrimo apimtimi, tačiau taip pat turi teisę imtis aktyvių veiksmų ir į bylos nagrinėjimą įtraukti papildomą medžiagą. Tiesa, tokia teismo pozicija mišriame procese siejama su būtinybe užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą, kuomet proceso šalys pačios to užtikrinti negali.

Atsižvelgiant į tai, galima formuoti teiginį, kad mišraus proceso atveju, optimaliai užtikrinamas šalių procesinis lygiateisiškumas, šalys turi laisvę veikti pagal savo interesus, o teismas, savo ruožtu, turi nemaža priemonių kontroliuoti tyrimo eigą ir užtikrinti teisingo proceso vyksmą, išvengdamas perteklinio imperatyvaus kišimosi.

III. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Šio darbo antrasis siekiamo tikslo elementas yra atlikti lyginamąją baudžiamojo proceso tipų analizę. Loginė darbe jau nagrinėtos ir vertintos medžiagos analizė atlieka savotišką įvadinę šio tikslo įgyvendinimo funkciją – apibrėžia analizės objektus, tam tikru lygmeniu nurodo išvestinius galimus analizei taikytinus aspektus. Tiksliau, šis skyrius tam tikra prasme apjungia viso rašomo darbo iškelto tikslą.

Analizuotos teisinės literatūros, gautų bendrųjų pasaulietinių žinių, domėjimosi šių dienų valstybių teisinės situacijos tendencijomis įvertinimas, šio darbo temos aspektu, leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad baudžiamojo proceso tipų palyginimas reikšmingas ne tik teoriniame baudžiamojo proceso pažinimo lygmenyje, tačiau aktualus vertinant galimą praktinę tokio tyrimo reikšmę. Trumpai jau minėta, kad teisinių valstybių baudžiamojo proceso institutas nėra statinė figūra. Tam tikri baudžiamojo proceso reglamentavimą veikiantys pakitimai, naujovės ir tobulinimai vyksta nuolat. Pažymėtina, kad šalių teisinio bet kurios teisinių santykių srities sureguliuavimo mechanizmo koregavimo ar net konstravimo elementai teisėkūros subjektų parenkami remiantis tam tikrų jau egzistuojančių nuostatų įvertinimu. Tai nurodo, kad teisės tobulinimas vyksta tiesiogiai arba netiesiogiai vertinant kitose teisės sistemose taikytas ar taikomas normas, jų įgyvendinimo, funkcionavimo pozityvius ir negatyvius pasireiškimus bei rezultatus. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad siekiant įtvirtinti baudžiamojo proceso funkcionavimą tobulinančias (šis samprotavimas turėtų būti suprantamas atsižvelgiant į konkrečios teisinės valstybės siekius, santvarką, stipriausią apsaugą turinčius teisės principus ir pan., todėl yra sąlyginis) nuostatas, teisės normas, būtina turėti informacijos apie teorinius jų egzistavimo niuansus bei jau esamą jų taikymo praktiką. Aptartas tendencijas siejant su šio darbo tyrimo tema, atkreiptinas dėmesys į tai, kad išsami baudžiamojo proceso tipų analizė galėtų esmingai palengvinti teisės tobulinimo procesus.

Deja, reikia pažymėti, kad baudžiamojo proceso tipų palyginimo tyrimų ar mokslinių darbų Lietuvos teisinėje literatūroje nėra atlikta. Tiesa, kai kurie autoriai⁴⁶ yra atlikę konkrečių šalių baudžiamojo proceso analizes, šalia pateikdami ir kitas teises sistemas, tačiau tokių tyrimų pagrindas yra konkrečios šalies baudžiamojo proceso ypatumai ir bruožai, o ne baudžiamojo proceso tipo atsispindėjimo procese niuansai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad užsienio šalių teisininkų atlikti tyrimai⁴⁷ taip pat daugiausiai grindžiami atskirų valstybių baudžiamųjų procesų aprašymu ir/ar netiesioginiu palyginimu.

⁴⁶ Pavyzdžiui – GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997.

⁴⁷ Pavyzdžiui – JUNG, Heike, et. al. *Der Strafprozess im Spiegel ausländischer Verfahrensordnungen*: Frankreich, Österreich, Schweiz, UdSSR, USA. Berlin; New York, 1990.

Nagrinėjama tema surinkta medžiaga rodo, kad baudžiamojo proceso tipų reikšmė teisinėje literatūroje yra akivaizdi, tačiau vienus ar kitus tam tikro baudžiamojo proceso tipo esmingiausius bruožus autoriai trumpai mini nagrinėdami kitas temas. Ši situacija nurodo, kad baudžiamojo proceso tipų charakteristikos yra svarbios ir aktualios, jų įtakos sferos plačios, tačiau vientisos analizės ir net charakteristikos teisės teoretikai nepateikia. Taigi, galima daryti išvadą, kad susiduriama su tam tikra teorine problema – nėra atliktų išsamių tipų palyginimo tyrimų, teisės teorijoje nėra aiškių galimų taikyti tokio tyrimo atlikimo aspektų.

Apibendrinant aukščiau išdėstytus argumentus, šiame darbo skyriuje siekiama padaryti mokslinį indėlį nagrinėjama tema ir pateikti galimą baudžiamojo proceso tipų palyginimo modelį. Siūlomas modelis, atsižvelgiant į šio darbo tiesioginį tikslą nustatyti tipų panašumus ir skirtumus, labiau orientuotas į tipų išvestinių skirtingumų nustatymą, tačiau neišvengiamai atskleidžia ir panašumus.

Taigi, šiame darbo skyriuje atliekama rungimosi, tiriamojo ir mišraus baudžiamojo proceso tipų lyginamoji analizė. Minėtų tipų palyginimas konstruojamas pateikiant siūlomus lyginamosios analizės aspektus. Tikima, kad siūlomas tipų nagrinėjimo aspektų kompleksas tam tikru lygmeniu leidžia susipažinti su esmingiausiais nagrinėjamų baudžiamojo proceso tipų skirtingumais bei panašumais, o tai reiškia ir jų charakteristika.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPŲ SKIRTUMAI

Siekiant atlikti baudžiamojo proceso tipų palyginimą, būtina apsispręsti, kokiais aspektais nagrinėjami objektai bus lyginami. Pažymėtina, kad teisinėje literatūroje, nagrinėjant baudžiamojo proceso tipų tematiką, minimi tik keli esminiai tipus skiriantys elementai – kokias galias turi teisėjas, kokia yra proceso šalių padėtis ir statusas. Šie aspektai atskleidžia pagrindinius nagrinėjamų tipų skirtumus.

Kitus galimus nagrinėjamų tipų tarpusavio skirtumus galima nustatyti tik detaliau analizuojant teismo ir proceso šalių vaidmenis baudžiamajame procese bei jų įtakotas kitas procesų išvestines savybes. Būtent toks lyginamosios analizės pagrindu galinčių būti aspektų nustatymas yra šio darbo skyriaus siekiamybė.

Siekiant išsamesnio bei įvairesnio rungimosi, tiriamojo ir mišraus baudžiamojo proceso tipų palyginimo, šiame darbe pasirinkti keleriopo pobūdžio lyginamieji kriterijai. Svarbu pabrėžti, kad jie neatsiejami nuo teismo vaidmens bei proceso šalių padėties procese, taip pat tarpusavyje labai glaudžiai susiję ir neišvengiamai įtakoja vienas kito išaiškinimą bei būdingumą baudžiamojo proceso tipui. Visgi, šiame darbe taikomų palyginimo kriterijų pasirinkimas motyvuojamas tuo, kad toks jų išskyrimas pateikia informatyvesnį, įvairiapusiškesnį baudžiamojo proceso tipų palyginimą.

1) Baudžiamojo proceso tikslas

Teorinėje šio darbo dalyje trumpai apžvelgiant baudžiamojo proceso sampratą, buvo pateikta bendra informacija apie baudžiamojo proceso paskirtį ir tikslus. Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso tikslas iš esmės atspindi būtinybę atskleisti nusikalstamas veikas ir jas padariusius asmenis bei juos nubausti. Asmens nubaudimas ir valstybės kišimasis į jo asmeninę erdvę turi būti pagrįstas jo kalte. Bausmės taikymas nenustačius asmens kaltės, asmenį paverčia valstybės prievartos (smurto) objektu⁴⁸. Taigi, baudžiamajame procese itin svarbi yra sąvoka „išaiškinti“, kurios turinys nusako tam tikros tiesos nustatymo siekiamybę.

Aptariant tiesos nustatymo bylos nagrinėjimo ypatumus pasakytina, kad šis aspektas labai įtakoja viso proceso konstravimą. Teisės doktrinoje tiesai suteikta ne viena reikšmė. Sutinkamos materialiosios bei formaliosios tiesos sąvokos. Apžvelgiant jų svarbą skirtinguose proceso tipuose, galima fiksuoti proceso tipų skirtumus.

Analizuojant rungimosi baudžiamąjį procesą buvo minėta, kad svarbiausias proceso elementas yra dviejų subjektų – kaltinimo ir gynybos – ginčas, kurį stebi arbitro vaidmenį atliekantis teisėjas. Atsižvelgiant į tai, galima sakyti, kad tiesos nustatymas byloje priklauso nuo to, kokio turinio ir kokios apimties informaciją pateiks proceso šalys. Galima daryti išvadą, kad rungimosi baudžiamojo proceso tikslas yra formaliosios tiesos nustatymas. Rungimosi procese teismas nėra įpareigotas visapusiškai ir išsamiai išaiškinti visas bylos aplinkybes, kadangi tokia jo pareiga iš esmės prieštarautų rungimosi turiniui. Teismas rungimosi proceso atveju neatsako už tikrosios tiesos paieškas, jis tik privalo suteikti proceso šalims galimybes ir sąlygas teismo nagrinėjimo metu tirti bylos aplinkybes⁴⁹. Tiesos, kaip proceso tikslo, siekiamybė rungimosi procese yra proceso šalių prerogatyva.

Proceso šalys yra aiškiai suinteresuoti proceso subjektai, todėl galima teigti, kad jie atitinkamai pateikia ir akcentuoja tik jų interesus grindžiančias aplinkybes, galimai nutylėdami ar slėpdami (o tokia galimybė jiems nedraudžiama) nepalankią informaciją. Tokiu atveju, visas procesas paremtas tik tam tikros vienai, ar kitai proceso šaliai naudingos medžiagos analize. Tai tam tikra prasme riboja ir neužtikrina tikrosios tiesos apie praeities įvykį atskleidimo. Sukurtas tam tikras bylos nagrinėjimo turiningasis rėmas leidžia daryti prielaidą, kad rungimosi baudžiamasis procesas orientuotas į formaliosios tiesos nustatymą.

---

⁴⁸ RZEPKA, Dorothea. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 304.

⁴⁹ АБРАМОЧКИН, В.В., et. al. *Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики*. S. 1., 2010, с. 54.

Inkvizicinio (tiriamąjo) proceso atveju procesas konstruojamas siekiant nustatyti tikrąją (materialiąją) tiesą byloje. Tikrosios tiesos nustatymas yra išskirtinis tiriamąjo proceso bruožas⁵⁰. Materialiosios tiesos nustatymo tikslo priskyrimą šiam tipui argumentuoja tiriamajame baudžiamajame procese teismui uždėta pareiga dėti visas pastangas, imtis iniciatyvių veiksmų ir išaiškinti nusikalstamą veiką, tai yra atskleisti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos materialiosios tiesos nustatymui byloje⁵¹. Taigi, valstybės siekis teisingai išspręsti bylą yra pagrindas tam tikra prasme riboti proceso šalių veiksmus ir imtis teisminės atsakomybės dėl išsamaus bylos ištyrimo. Galima daryti prielaidą, kad toks baudžiamąjo proceso tikslo iškėlimas įprasmina maksimalaus teisingumo vykdymo, tačiau ir tam tikru lygiu proceso šalių įtakos bylos sprendimui ribojimo užtikrinimą.

Mišraus baudžiamąjo proceso tikslą vienareikšmiškai sunku nusakyti, tačiau kompleksinė jo bruožų analizė leidžia atsargiai teigti, kad mišrus baudžiamasis procesas siekia nustatyti materialiąją tiesą byloje, tačiau šio siekio įgyvendinimui naudojamos priemonės labiau panašėja į rungimosi procesą. Mišrus procesas apibūdinamas teismo teise, tačiau ne pareiga imtis visų įmanomų veiksmų, kad būtų atskleista nusikalstama veika, jis gali apsiriboti proceso šalių pateikiamos medžiagos apimtimi, tačiau taip pat turi teisę būti iniciatyviai aktyvus. Taigi, galima sakyti, kad teismas privalo išaiškinti tikrąją tiesą, tačiau tam jis nėra imperatyviai įpareigotas pats imtis tam tikrų veiksmų, o jam suteikia laisvę kritiškai, profesionaliai vertinti byloje jau esamos medžiagos turinį ir pakankamumą tiesos nustatymui. Teisėjas tokiu būdu turi puikų įrankį, kurį naudoja tiek kiek tai būtina atsižvelgiant į konkrečios bylos nagrinėjimą, tai yra, jis yra aktyvus arba pasyvus, tiek kiek tai reikalinga konkrečiu atveju.

Apibendrinant galima formuluoti teiginį, jog rungimosi proceso tipas siejamas su tikslu nustatyti formaliąją tiesą byloje (galima sakyti, sutikti su šalių pateikta įvykių versija), tiriamasis procesas pagrįstas materialiosios (tikrosios) tiesos nustatymu, o mišrusis baudžiamasis procesas susiformavo perimdamas tiriamąjo proceso siekį – materialiosios tiesos paieškos siekiamybę, tačiau reglamentavime sąlyginai įtvirtindamas rungimosi procesui būdingą šalių ginčo arbitražinį sprendimą, o teismo iniciatyvą numatydamas kaip priemonę tikrosios tiesos nustatymui, kai teismo manymu šalys to neužtikrina.

2) Teismo vaidmuo baudžiamajame procese

Labiausiai teisės doktrinoje akcentuojamas baudžiamąjo proceso tipų skirtumo nustatymo kriterijus yra teismo galių bylos nagrinėjimo procese apimtis. Žvelgiant į teismo turimą vaidmenį

---

⁵⁰ AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. l., 2003, p. 4.

⁵¹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamąjo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 14.

baudžiamajame procese fiksuojamas esminis rungimosi bei inkvizicinio (tiriamąjo) proceso skirtumas. Šis skirtumas teisės teorijoje įvardijamas akcentuojant, kad rungimosi procese teismas yra pasyvus, o inkvizicinio proceso teismas turi pareigą būti aktyvus.

Detaliau pažvelgus galima sakyti, kad rungimosi procese pasyvus teismo vaidmuo įtvirtintas nurodant ribotą jo galimybę kištis į bylos nagrinėjimo procesą. Pasyvus teismo kaip proceso dalyvio nustatymas pasireiškia draudimu inicijuoti procesinius tyrimo veiksmus, vertinti tik proceso šalių iniciatyva pateiktus duomenis. Kadangi teismas procese neturi objektyvios galimybės kištis į ginčo nagrinėjimo turiningąją dalį, galima konstatuoti, kad teismas turi pareigą būti pasyvus ir minimaliai įtakoti ginčo tarp šalių vyksmą. Pasyvaus teismo poziciją rungimosi procese taip pat pagrindžia esminis rungimosi procesui būdingas teiginys, kad procesas yra proceso šalių ginčas. A. V. Smirnov (А. В. Смирнов) pabrėžia, kad pagrindinis proceso vyksmo variklis yra ne teismo iniciatyva, o proceso šalių ginčas dėl kaltinimo⁵². Apibendrinant šiam darbui aktualią medžiagą, galima teigti, kad tokios teismo pozicijos rungimosi procese traktuotės laikosi dauguma teisės tyrėjų.

Inkvizicinio proceso atveju teismo pozicija procese yra esmingai skirtinga. Išskirtinis šio tipo bruožas yra aktyvus teismas. Proceso šalių ginčas procese nėra esminis, proceso pagrindą sudaro ne suasmeninta valia, o įstatymas⁵³. Darbe jau minėta, kad aktyvaus teismo figūra istoriškai siejama su idealiu šio tipo bruožu, kuris nurodo proceso šalių nebuvimą procese, kaltinimo ir teismo nagrinėjimo funkcijų suliejimą, kaltinamojo kaip proceso objekto traktuotę. Šiuolaikiniame tiriamajame baudžiamajame procese teismo pareiga būti aktyviu pasireiškia demokratiškesne forma.

Vokietijos, Belgijos, Prancūzijos kitų kontinentinės teisės tradicijas turinčių valstybių taip pat ir Lietuvos baudžiamuosiuose procesuose teismas turi pareigą atskleisti visas su bylos teisingu išsprendimu susijusias aplinkybes, jis turi teisę ir pareigą, skirtingai nei rungimosi procese, apklausti liudytojus, užduoti jiems klausimus, išreikalauti tam tikrą bylai reikalingą medžiagą iš kitų institucijų, skirti ekspertizes ir pan. Teismas turi pareigą teismo nagrinėjimo metu atskleisti tiesą, teisingai nubausti galimai nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Teismo aktyvumo klausimas atskleidžiamas siejant jį su tiesos paieška procese.

Pažymėtina, kad teismo galios ir pareigos proceso metu neabejotinai priklauso nuo tikrosios tiesos nustatymo tikslo. Tiesa baudžiamajame procese suvokiama kaip tam tikras kompleksas aplinkybių ir faktų, kurie sudaro tiriamąjį praeities įvykį. Ji fiksuojama ir patvirtinama pripažinus, kad būtent tie faktai ir aplinkybės, jų visuma atspindi nagrinėjamąjį įvykį ir yra nagrinėjamos bylos esmė. Reliatyvus tiesos pobūdis suponuoja būtinybę tą tiesą surasti, baudžiamajame procese ji „nėra

---

⁵² СМІРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 19.

⁵³ СМІРНОВ, А.В.; и КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Уголовный процесс: учебник для вузов* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2004.

ir negali būti laikoma kažkokia duotybe iš viršaus⁵⁴. Darbe laikomasi subjektyvios nuomonės, kad tikrosios tiesos paieška neabejotinai turi būti siejama su valstybės pareiga prisiimti atsakomybę užtikrinant nusikalstamos veikos atskleidimą. Objektiviai tai įmanoma padaryti taikant valstybinius įgalinimus, vadovaujant nešališkam, profesionaliam subjektui. Garsus prancūzų baudžiamosios teisės specialistas J. Pradelis (J. Pradel) net pabrėžė, kad „Vokietijoje, kurioje daug kalbama apie „tikrąją“ tiesą, tai yra kiek tik įmanoma tikslesnę tiesą, pabrėžiama, kad nustatyti tokią tiesą yra tiesioginė teismo pareiga“⁵⁵.

Apibendrinant galima sakyti, kad materialiosios tiesos siekiamybė įtakoja teismo vaidmens formulavimą, todėl tiriamasis baudžiamasis procesas apibūdinamas aktyviu teismo vaidmeniu procese, iniciatyvos ir bylos nagrinėjimo kontrolės pareiga.

Sudėtingiau apibrėžti mišraus baudžiamąjo proceso teismo vaidmenį, nes apibendrinus teisės doktrinoje pateiktus teiginius, galima daryti išvadą, kad šio tipo procese teismas turi teisę, tačiau neturi pareigos aktyviai dalyvauti teisiniame bylos nagrinėjime. Teismo aktyvumo kontekste mišrus baudžiamasis procesas savotiškai apjungia tiek rungimosi, tiek ir tiriamąjį proceso tipą. Mišraus proceso tipo atveju teismas atlieka teisingo bylos nagrinėjimo kontrolės funkciją ta prasme, kad proceso šalims neužtikrinus teisingo bylos nagrinėjimo, teismas įsikiša į procesą ir imasi aktyvių veiksmų. Šia prasme, galima teigti, teismas procese labiau veikia pagal rungimosi tipo modelį (maksimaliai, tačiau ne absoliučiai nesikiša į tarp šalių vykstantį ginčą), tačiau gali užimti aktyvesnę poziciją (tiriamojo proceso elemento apraiška), jei bylos nagrinėjimas neveda prie tiesos nustatymo. Galima teigti, kad teismas mišriame procese atspindi optimalų teisminės valdžios ir proceso šalių aktyvumo paskirstymą. Vykstant bylos nagrinėjimui mišrųjų baudžiamąjį proceso tipą atstovaujančiose teisinėse valstybėse teisėjas neprivalo būti aktyvus kaip inkviziciniame procese, tai būdinga Italijos baudžiamajam procesui. Skandinavijos šalyse, kurios taip pat priskiriamos mišriajam tipui teisėjai neprivalo aktyviai dalyvauti tyrime, tačiau tokia galimybė jiems nėra uždrausta kaip rungimosi tipo procese⁵⁶. Iš to galima daryti sukonkretintą išvadą, kad mišriajame procese teismo aktyvumo laipsnis užima tarpinę padėtį tarp klasikinio rungimosi proceso tipo ir tiriamojo proceso tipo, tai yra teismas mišriajame procese yra mažiau aktyvus nei tiriamajame, nes jam netaikomas iniciatyvos ir veiklos imperatyvas, tačiau aktyvesnis nei rungimosi procese, nes aktyvių procesinių veiksmų atlikimas nėra jam įstatymiškai uždraustas. Kadangi mišraus proceso tipo procese teisėjas, prireikus, gali imtis aktyvių veiksmų, galima daryti išvadą, kad šio tipo teismas turi tam tikrą iniciatyvinę laisvę ir priklausomai nuo jo pozicijos konkrečios bylos atveju gali daugiau ar mažiau panašėti į rungimosi ar tiriamąjį baudžiamąjį procesą.

⁵⁴ RAMANAUSKAS, Ramūnas. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p. 51.

⁵⁵ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 367.

⁵⁶ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamąjo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 15.

3) Šalių galimybė nulemti procesą

Siekiant detalesnio nagrinėjamų baudžiamojo proceso tipų palyginimo, siūloma pažvelgti į šio darbo objektą per galimybės nulemti procesą prizmę. Šis aspektas kompleksiškas, nes apjungia keletą atskirų proceso bruožų.

Įdomu fiksuoti nagrinėjamų tipų skirtingumus atsižvelgiant į proceso šalių turimas teises ir pareigas ta apimti, kuri apibūdina jų galimybę tiesiogiai ar netiesiogiai įtakoti baudžiamojo proceso vyksmą, kryptį, baigtį. Šios galimybės apraiškas nuspręsta atskleisti pasitelkiant du išvestinius aspektus – šalių bendrąjį aktyvumo laipsnį procese bei derybų procese galimumą.

Darbe prieita prie išvados, kad aktyviausią teismo vaidmenį įprasmina tiriamojo proceso tipas, pasyvus teismas būdingas rungimosi procesui, o mišrusis proceso tipas šiuo atžvilgiu yra gali reprezentuoti tiek aktyvaus, tiek pasyvaus teismo figūrą. Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamasis procesas šiuolaikinėse teisinėse valstybėse apibūdinamas kaip teismo ir kitų proceso šalių veikla nagrinėjant bylą, galima išvesti paralelę tarp teismo ir kitų proceso šalių aktyvumo. Šalių galimybė įtakoti procesą tiesiogiai priklauso nuo jų turimų procesinių teisių bei teismo galimybės kontroliuoti bylos nagrinėjimą.

Kalbant apie rungimąsi procese akcentuojama proceso šalių, ypač kaltinamojo, galimybė daryti įtaką bylos eigai ir galutiniam sprendimui⁵⁷, taigi nurodoma proceso šalių įtakos svarba ir būtinumas. Šiuo aspektu rungimosi procese įtvirtinta minimali teisėjo iniciatyvos apimtis automatiškai praplečia proceso šalių galimybes (vykstant rungimosi procesui teismas gana pasyviai stebi vykstantį ginčą, o aktyviausios yra ginčo šalys⁵⁸). Konkrečiau, bendrosios teisės valstybėse vykstančio baudžiamojo proceso metu proceso šalys, ir tik jos, gali bylos nagrinėjimo metu pateikti dokumentus, daiktus, kitus duomenis, galinčius tapti įrodymais byloje ir nulemti bylos galutinį sprendimą. Tik šalys gali kviesti ir apklausti liudytojus, teismas privalo stebėti ginčą ir apibendrinamas proceso šalių analizuotą medžiagą priimti sprendimą. Galima teigti, kad proceso šalys, kaip tai ir nurodo rungimosi proceso „nerašyta“ forma, teismo akivaizdoje bando įrodyti savąją tiesą. Iš to seka, kad imperatyvus teismo pasyvumas procese leidžia proceso šalis įvardinti kaip aktyviausius proceso dalyvius bei proceso turiningosios kontrolės turėtojus. Visgi, būtina pabrėžti, kad įvardinta maksimali proceso šalių įtaka procesui nėra absoliuti, jai taip pat taikomas tam tikras ribojimas, kitaip šalių ginčas teismo akivaizdoje būtų neprasmingas ir netikslingas, o kartu ir nevaldomas, kas visiškai neatitiktų baudžiamojo proceso paskirties ir tikslų. Kalbant apie tokį ribojimą J. Pradelis (J. Pradel) nurodė, kad bendrosios teisės valstybėse bylą nagrinėjant teisėjas gali apibendrinti byloje nagrinėtus faktus, pateikti savo įvertinimus, nurodydamas, kad jie

⁵⁷ RZEPKA, Dorothea. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 157.

⁵⁸ JUSTICKIS, Viktoras; ir VALICKAS, Gintautas. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*: monografija. Vilnius, 2006, p. 35.

neprivalomi prisiekusiesiems, o bylą nagrinėjant be prisiekusiųjų, teisėjas gali neleisti, kad liudytojams būtų užduodami klausimai, kurie pernelyg nutolę nuo nusikaltimo⁵⁹.

Aptartos tendencijos tiriamojo proceso tipe pasireiškia kitokiu įtakos pasiskirstymu. Aktyviausias vaidmuo neabejotinai priskiriamas teismui ir teisėjui, kuris yra vienintelis ir nedalomas proceso „šeimininkas“⁶⁰, o proceso šalys tokiu atveju automatiškai ribojamos didesniu procesinių galimybių įtakos silpninimu. Darytina išvada, kad mažesnis aktyvumas procese mažina ir subjekto galimybes įtakoti proceso vyksmo ypatumus (kryptį, apimtį, baigtį). Tiriamojo proceso atveju, teismas turėdamas pareigą išsamiai įvertinti byloje esančią medžiagą, savo iniciatyva skirti ekspertizes, kviesti ir apklausti liudytojus, išreikalauti papildomą nuo šalių pateiktosios medžiagą, teismo nuomone galinčia turėti įtakos bylos nagrinėjimui, gali viena ar kita linkme pakreipti procesą. Tokiu būdu neabejotinai suinteresuotos gynybos ir kaltinimo šalių turimos informacijos svarba, pateikimo bei interpretavimo galimybės teisiame procese nėra tokios reikšmingos ir lemiamos kaip rungimosi proceso atveju. Galima teigti, kad rungimosi procese, lyginant jį su tiriamuoju, proceso šalių (kaltinimo ir gynybos) galimybės savo iniciatyva paveikti proceso kryptį savo interesų linkme yra objektyviai didesnės.

Taikant jau įvardintą paralelę mišriojo baudžiamojo proceso tipo atveju fiksuotinas sąlyginis proceso įtakojimo galimumas. Kadangi mišriam procesui būdingas tam tikras teismo išitraukimo į bylos nagrinėjimą sąlygotumas (tam tikra prasme galima įvardinti kaip apsisprendimo laisvę), galima teigti, kad ir galimybė įtakoti proceso vyksmą yra teismo rankose. Tiek kiek teismas apsiriboja šalių pateiktais įrodymais, kurie, jau minėta, koncentruoti šalies interesų apsaugai, tiek proceso šalys, aktyvumo kontekste, gali nulemti proceso baigtį. Minėtina, kad galimybės įtakoti procesą bei proceso šalių ir teismo aktyvumo priklausomybės susiejimas netiesiogiai minimas ir Europos žmogaus teisių teismo, kuris yra pabrėžęs šalių galimybę žinoti ir komentuoti kitos šalies pateiktus paaiškinimus ir įrodymus, siekiant daryti įtaką teismo sprendimui⁶¹.

Apibendrinant pateiktus samprotavimus dėl aktyvumo bei proceso įtakojimo santykio, galima daryti išvadą, kad rungimosi procese proceso šalys, lyginant su kitais baudžiamojo proceso tipais, turi didžiausią (bet ne absoliučią) objektyvią galimybę paveikti procesą sau palankia linkme. Tiriamojo proceso atveju, tokia galimybė šalims suteikta mažesnė, o mišrusis baudžiamasis procesas sukonstruotas taip, kad įtakoti proceso baigtį šalys gali tiek, kiek tai leidžia teismas savo ruožtu pasirinkdamas aktyvesnio ar pasyvesnio subjekto statusą teisminiame nagrinėjime.

Skirtumas tarp nagrinėjamų proceso tipų fiksuotinas taip pat išskiriant proceso šalių susitarimų ir tarpusavio derybų galimybes, kurios taip pat priskiriamos prie galimumo nulemti

⁵⁹ Plačiau apie tai: PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 366-368.

⁶⁰ СМІРНОВ, А.В.; и КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Уголовный процесс: учебник для вузов* [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2004.

⁶¹ GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, Nr. 53, p. 104.

procesą išaiškinimo. Derybos - tai tarp šalių vykstantis dialogas siekiant abipusiai naudingo, optimalaus iškilusio ginčo sprendimo. Taigi, loginis derybų proceso interpretavimas nurodo, kad derybos veda prie ginčo išsprendimo, taigi ir baudžiamojo proceso pasibaigimo pasiekiant vieną ar kitą rezultatą.

Analizuojant derybų tarp šalių klausimą, pažymėtina, kad plačiai paplitę proceso šalių tarpusavio susitarimai buvo išskirtinis anglosaksų teisės tradicijos valstybių proceso bruožas⁶². Ne kartą darbe minėta baudžiamojo proceso tipų keitimosi tendencija pasitvirtina ir šiuo atžvilgiu, nes susitarimo tarp proceso šalių galimybė paplito ir kontinentinės teisės tradicijos valstybių procesuose. Visgi, tam tikras skirtumas tarp proceso tipų šiuo klausimu turi būti pabrėžtas ir yra išlikęs.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad susitarimas tarp šalių galimas tam tikrame kaltinimas – gynyba santykiyje. Toks santykis išreiškia galimybę pasiekti susitarimą dėl proceso baigties tarp kaltintojo ir kaltinamojo, kitaip tariant tarp kaltinimo ir gynybos. Šis teiginys tiesiogiai siejamas su baudžiamojo proceso teisėje taikomu principu, kuris buvo suformuotas dar Cicerono. Principas skelbia, kad niekas negali būti teisiamas nepateikus jam atitinkamo kaltinimo (*Nemo nisi accusatus fuerti, condemnari potest*).

Taikant minimą principą kaip svertą nagrinėjamiems tipams atskirti, pažymėtina, kad rungimosi procese šis principas užima vieną iš stipriausių pozicijų. Tai grindžia maksimali leistina proceso šalių aktyvumo procese apimtis, taip pat jų ginčo teisminės kontrolės minimumas. Visa tai leidžia teigti, kad pagrindinis rungimosi proceso bruožas – proceso šalių ginčas – labiausiai atspindi proceso šalių galią įtakoti tiek proceso pradžią, tiek ir pabaigą. Procesas pradedamas, kuomet kaltinimas pareiškia skundą dėl kaltinamojo galimai padarytos nusikalstamos veikos, o kompleksinis visų rungimosi proceso ypatumų vertinimas leidžia teigti, kad procesas baigiasi, kai šalys sutaria dėl byloje nagrinėjamų faktų. Šia prasme pažymėtina, kad reikšmingi yra šalių taikos sutarčių sudarymo faktai, skundo atsiėmimas, tam tikra prasme ir šalių pateikiamų duomenų sąmoningas atrinkimas ir pateikimas.

Minimo santykio taikymas tiriamajame procese panašus, tačiau galima išvelgti tam tikrą niuansą. Įvertinus tiriamajam procesui būdingų bruožų visumą, galima teigti, kad šiame procese pradžios ir pabaigos iniciatyva proceso šalims yra objektyviai ribota. Pirmiausia, sąlyginai galima teigti, kad tiriamajame procese valstybinio kaltinimo sektorius yra aktyvesnis nei rungimosi proceso atveju. Stipresnius (sąlygiškai) įgalinimus turintis kaltintojas tam tikrais atvejais turi išimtinę teisę priimti sprendimą dėl medžiagos perdavimo teismui, taigi, proceso pradėjimo. Kita vertus tiriamajame procese aktyvus teismo vaidmuo bei siekiamybė nustatyti tikrąją tiesą byloje,

---

⁶² GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos*. Teisė, 2007, Nr. 65, p. 58.

apsprendžia bylos nagrinėjimo apimties ir bylos sąlyginę nepriklausomumą nuo proceso šalių interesų bei valios.

Mišrusis baudžiamasis procesas, apjungdamas tiek rungimosi, tiek ir inkvizicinio procesu bruožus, nagrinėjamu aspektu užima tarpinę padėtį. Proceso šalys objektyviai gali pasiekti bendrą susitarimą dėl bylos baigties. Tokie šalių susitarimai, taigi rungimosi bruožas, vis labiau įsitvirtina mišriajame procese⁶³. Visgi, konkrečiu atveju susitarimo galimumo laipsnis priklauso nuo teismo pozicijos, kokia apimti kištis į bylos nagrinėjimą, inicijuoti naujų įrodymų, tyrimų įtraukimą į bylą, kas konkrečiu atveju reikštų tam tikrą bylos turiningosios apimties kontrolę proceso šalių atžvilgiu. Visgi esminga nurodyti, kad mišriajam proceso tipui taip pat kaip ir rungimosi bei tiriamajam taikomas privataus kaltinimo byloms būdingo skundo atsiėmimo ypatumas. Kalbant apie proceso pradžios galimą kontroliavimą susitarimo prasme, manytina, kad procesas labiau panašėja į tiriamojo proceso tipą.

Aptariamosios šalių derybos tam tikra prasme vyksta įstatymiškai reglamentuota forma. Teisės tyrėjai apibendrina, kad susitarimų esmė daugelyje šiuolaikinių valstybių (tiek rungimosi, tiek tiriamojo, tiek mišraus proceso tipo) yra panaši – „kaltinamajam už prisipažinimą ar (ir) atsisakymą nuo išsamaus įrodymų tyrimo yra pažadamos lengvatos, pavyzdžiui, nurodoma, kad bus skiriama gerokai mažesnė bausmė už įprastai skiriamą tokiose bylose“⁶⁴. Tai atsispindi supaprastinto baudžiamojo proceso formos taikyme ar sutrumpinto įrodymų tyrimo atveju, kuris galimas tik esant proceso dalyvių sutikimui.

Taigi, žvelgiant į nagrinėjimus proceso tipus įstatymiškai nustatytų proceso šalių susitarimo aspektu, galima teigti, kad skirtumo fiksuoti negalima, procesuose gausiai pasireiškia tokio susitarimo apraiškos. Pavyzdžiui, supaprastinta baudžiamojo proceso forma – teismo baudžiamasis įsakymas labai plačiai naudojama Vokietijoje, kur baudžiamasis įsakymas vis labiau populiarėja ir pamažu įgauna vis platesnę taikymo sritį⁶⁵, taip pat Austrijoje, Italijoje, kurioje kaltinamojo sutikimas laikomas pagrindu atsisakyti rungimosi proceso.

Apibendrinant galima teigti, kad proceso šalių galimybė pasiekti tarpusavio susitarimą dėl proceso pradžios ir baigties atskleidžia analizuojamų baudžiamojo proceso tipų skirtingumą žvelgiant į „subjektyvius“ elementus, tam tikrą kaltintojas – kaltinamasis santykį. Rungimosi procesas sąlygoja didžiausias tokios įtakos galimybes, tiriamasis procesas ribojama jas teismo įgaliojimų ir proceso tikslo rėmuose, o mišrusis procesas varijuoja tarp šių reglamentavimų.

---

⁶³ FISCHER, Dirk. *Transformation des Rechts in Ost und West*. Berlin, 2006, p. 292-293.

⁶⁴ GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos*. Teisė, 2007, Nr. 65, p. 58.

⁶⁵ ELOBIED, Tarig. *Entwicklung des Strafbefehlsverfahrens von 1846 bis in die Gegenwart*. Göttingen, 2010.

4) Procesinis lygiateisiškumas ikiteisminiame tyrime

Teorinėje darbo dalyje apžvelgiant analizuojamų tipų charakteristikas buvo minėta, kad ypatingą svarbą baudžiamojo proceso reglamentavime užima lygių procesinių teisių proceso šalims užtikrinimas. Lyginamosios analizės vienu iš kriterijų pasirinkta procesinio lygiateisiškumo pasireiškimo forma ikiteisminiame tyrime. Toks pasirinkimas grindžiamas tuo, kad visų nagrinėjamų baudžiamojo proceso tipų reglamentavimas nurodo šalių procesinių teisių lygiateisiškumo įgyvendinimą procese. Žinoma, įdomi būtų ir šio aspekto detalesnė analizė, kuri galbūt sąlygotų tam tikro neženklaus skirtingumo nustatymą, tačiau darbe nuspręsta trumpai atkreipti dėmesį į procesinio lygiateisiškumo apraiškas ikiteisminiame tyrime.

Pirmiausia minėtina, kad procesinis lygiateisiškumas sunkiai objektyviai įsivaizduojamas baudžiamajame procese. Fiksuotina tai, kad baudžiamojo proceso esmė pati savaime sukuria sunkesnę, nepalankesnę kaltinamojo padėtį. Kaltinamojo pozicija yra kur kas blogesnė jau vien dėl to, kad būtent jam taikomas baudžiamasis persekiojimas, o ir puolantysis visada turi pranašumą⁶⁶. Tai akivaizdu ir nenuginčijama, kai, pavyzdžiui, kalbama apie situaciją, kuomet kaltinamasis ikiteisminio tyrimo metu yra suimtas. Kita vertus, tai atspindi nukentėjusiojo teisė į apsaugą ir kaltininko nubaudimą, kas savo ruožtu suponuoja lyg ir palankesnę nukentėjusiojo asmens padėties vertinimą. Iš esmės kalbėti apie faktinę šalių lygybę tiek ikiteisminiame tyrime, tiek ir teismo nagrinėjimo metu negalima, nes negali būti lygybės tarp subjektų, kurių vienas yra valstybės atstovas, o kitas asmuo tas, kuris kaltinamas padarius nusikalstamą veiką ir dėl kurio pradedamas pats baudžiamasis procesas. Realiai, kiek tai yra žinoma, visose šalyse ir visais laikais įrodymų dėl baudžiamojo įvykio ieškojimas ir rinkimas nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo momento iki bylos teismo nagrinėjimo pradžios buvo ir yra laikoma specialiai paruoštų žmonių, už kurių stovi valstybė su savo materialiniais, techniniais ir organizaciniais ištekiais, veikla⁶⁷. Šalių objektyvi procesinė nelygybė atsiskleidžia vertinant tai, kad kaltinimas (valstybės įgaliojimus turintis subjektas) objektyviai turi didesnes galimybes rinkti įrodymus (reali galimybė pasinaudoti specialistų, ekspertų, įvairių institucijų pagalba), tuo tarpu gynyba tam tikra prasme yra labiau ribota, o ir specialistų išvados, tyrimų atlikimas siejamas su nemažomis išlaidomis⁶⁸.

Šie samprotavimai laikytini pagrįstais kalbant apie visus nagrinėjamus baudžiamojo proceso tipus, todėl fiksuojama, kad realus, absoliutus procesinis lygiateisiškumas visuose baudžiamojo proceso tipuose nėra galimas ir tai yra analizuojamų tipų panašumas.

⁶⁶ СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 77.

⁶⁷ ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов* [interaktyvus]. S. l.: Зерцало, 2005.

⁶⁸ Ten pat.

Visgi giliau pažvelgus į proceso šalių lygių teisių institutą, galima atsargiai išvesti tam tikrą skirtumą. Į lygių teisių užtikrinimą pažvelgus per subjektų funkcijų apibrėžimą idealiu požiūriu, galima teigti, kad rungimosi procese procesinis šalių lygiateisiškumas pasireiškia visa apimti, nes šio tipo procesui būdingas aiškus funkcijų atskyrimas, kuomet kaltinimas ir gynyba veikia atskirai. Pažymėtina, kad anglosaksų teisininkai ilgą laiką teigė, kad rungimosi procesas reprezentuoja procesinį šalių lygiateisiškumą nuo pat proceso pradžios pilna apimtim, nepriimdami aukščiau minėtų samprotavimų, kadangi jų baudžiamojo proceso teisė ikiteisminio tyrimo nepriskyrė prie baudžiamojo proceso. Ikiteisminis tyrimas net ir bendrosios teisės valstybėse atspindi tam tikras stipresnes kaltintojo pozicijas, pavyzdžiui, „Pietų Amerikos valstybėse, kuriose kaltintojas apibūdinamas kaip „teisingumo skatintojas“, atitinkantis ketvirtąją valstybinę valdžią“⁶⁹.

Tiriamasis procesas funkcijų atskyrimo bei lygiateisiškumo sąsajos aspektu, galima teigti, ikiteisminiame tyrime lygių proceso teisių neužtikrina. Tiriamajam procesui idealiosios tipologijos prasme būdingas kaltinimo bei gynybos funkcijų sutelkimas vienos rankos. Istorinė proceso raida šią savybę modifikavo, tačiau tam tikros apraiškos visgi liko. Pavyzdžiui, 1976 m. Ispanijos įstatymų leidėjas tardytojui leido spręsti bylą iš esmės, jeigu už padarytą veiką byloje skiriama laisvės atėmimo bausmė nėra didesnė kaip šeši mėnesiai⁷⁰. Vėliau ši įstatyminė nuostata buvo pakeista įsikišus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių teisių teismui. Tačiau šis pavyzdys rodo, kad ikiteisminiame tyrime kaltinimo funkcijas vykdančiam tardytojui buvo suteikta kur kas daugiau teisių nei gynybai. Tyrėjas turėjo teisę vienasmeniškai išspręsti bylą iš esmės.

Pažymėtina, kad šiuolaikiniame tiriamajame procese tokios apraiškos nors ir ne taip ryškiai vis dėlto sutinkamos. Tai ryšku kalbant apie prokuratūros institutą, kuris atspindi platesnes prokuroro teises lyginant su gynybos teisėmis ikiteisminiame tyrime. Nagrinėdamas šią temą prancūzų teisininkas J. Pradelis pateikė G. Kiejmano citatą „prokuratūra, turėdama teisę atsisakyti iškelti baudžiamąją bylą arba nutraukti jau iškeltąją, Prancūzijoje yra svarbiausias teisėjas“⁷¹. Vokietijos bei Prancūzijos baudžiamojo proceso ypatumai leidžia formuoti mintį, kad šiose tiriamojo proceso valstybėse prokuratūra net nelaikoma proceso šalimi, nes negali sudaryti taikos sutarties, turi vadovavimo policijai teisę, taip pat privalo tirti ir atskleisti tiek kaltinamąjį išteisinančias, tiek ir kaltinančias aplinkybes. Darbe laikomasi nuomonės, kad toks nurodymas nėra praktiškai realizuojamas ir prokuroras objektyviai visgi labiau koncentruojasi į kaltinamųjų įvykio aplinkybių išaiškinimą.

---

⁶⁹ KUKAITIS, Vytautas. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje*. Teisė Nr. 73, 2009, p. 111.

⁷⁰ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 343.

⁷¹ Ten pat: p. 309.

Kalbant apie mišrųjį baudžiamąjį procesą pažymėtina, kad šiuo aspektu jis labiau krypsta į rungimosi proceso pusę. Pavyzdžiui, Italijoje kaip ir Anglijoje prokuratūra laikoma atskira savarankiška tikraja proceso šalimi, kuri neprivalo ieškoti kaltinamajam palankių įrodymų.

Apibendrinant galima teigti, kad ideologiniame lygmenyje analizuojami proceso tipai panašūs ir užtikrina šalių procesinį lygiateisiškumą, faktiškai šio principo užtikrinti neįmanoma dėl specifinių baudžiamąjo proceso reguliuojamų teisinių santykių, kurie apsprendžia iš esmės nelygią kaltinamojo padėtį kaltinimo subjekto atžvilgiu ir dėl to tarp nagrinėjamų tipų taip pat fiksuotinas panašumas, o žvelgiant iš funkcijų tarp šalių padalinimo realizavimo prizmės, matomas tipų skirtumas, nurodant kad rungimosi ir mišrusis procesas sąlyginai įtvirtina geresnį proceso šalių lygių teisių užtikrinimą nei tiriamasis procesas.

5) Tyrimo apimtis procese

Baudžiamasis procesas apima nusikalstamų veikų tyrimą siekiant jų išaiškinimo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimo. Suprantama, kad nusikalstamų veikų tyrimas nėra ir negali būti begalinis, ekonomijos ir greito nagrinėjimo principai tam tikra prasme neleidžia netikslingo valstybės įgaliotų subjektų užimtumo. Koncentruojantis į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kiekvienas baudžiamasis procesas turi suformuotą savitą tiesioginį ir netiesioginį tyrimo apimties ribojimą.

Aukščiau kalbėta, kad priklausomai nuo baudžiamąjo proceso tipo, proceso tikslas siejamas su materialiosios ar formaliosios tiesos paieška. Taip pat buvo suformuoti tam tikri skirtumai. Įdomu remiantis tiesos kaip siekiamybės forma trumpai apibrėžti bylos tyrimo procese apimties ypatumus. Taikant tyrimo apimties kriterijų galima nustatyti tokius nagrinėjamų tipų skirtumus.

Rungimosi procese ne kartą akcentuota teismo arbitražinio dalyvavimo byloje ypatybė, taip pat stiprus proceso šalių teisių bylos nagrinėjime išnaudojimas leidžia teigti, kad tyrimo apimtį rungimosi baudžiamajame procese nustato proceso šalys, jos kontroliuoja faktines ir teises bylos ribas. Tik nuo jų pateikiamos medžiagos kokybinės ir kiekybinės apimties priklauso visos bylos nagrinėjimo proceso apimtis, nes teismas pagal klasikinį rungimosi principą paprastai naujų įrodymų neišreikalauja, aktyviai nedalyvauja tiriant bylos nagrinėjimo dalyvių pateiktus įrodymus, priima sprendimą tik pagal šalių pateiktą medžiagą⁷². Taigi, be proceso šalių reikalavimo teismas negali įtakoti įrodymų pateikimo. Galima reziumuoti, kad proceso šalys savo veiksmais apsisprendžia tyrimo apimtį.

---

⁷² GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, Nr. 53, p. 108.

Priešinga situacija vyrauja tiriamajame procese. Teismo pareiga nustatyti tiesą byloje, dėti visas pastangas, kad byla būtų išnagrinėta išsamiai ir teisingai, leidžia formuluoti teiginį, kad tyrimo ribos byloje yra tiesiogiai siejamos su tiesos nustatymu. Proceso šalių vaidmuo čia nėra toks ryškus ir lemiamas kaip rungimosi procese. Teismas savo iniciatyva tam tikra prasme perima tyrimo apimties kontrolę, nusprendžia, kada byloje nustatytos ir išaiškintos aplinkybės yra pakankamos, kad būtų galima teigti, jog tiesa išaiškinta.

Susisteminius mišraus baudžiamojo proceso bruožus, galima teigti, kad nagrinėjamu klausimu jis yra panašesnis į tiriamąjį procesą, nes teismas neprivalo apsiriboti šalių pateikiama bylos medžiaga, bet turi teisę pats imtis veiksmų praplečiančių bylos nagrinėjimo apimtį.

Apibendrinant galima teigti, kad rungimosi procese tyrimo apimtis didžiąja dalimi priklauso nuo proceso šalių valios, o tiriamajame ir mišriajame procesuose yra daugiau ar mažiau įtakojama teismo vaidmens.

6) Įrodymų institutas procese

Tiesiogiai su tyrimo apimtini procese yra susiję įrodymai. Grįžtant prie tyrimo apimties apsprendimo išaiškinimo ir pereinant prie įrodymų instituto ypatumų nagrinėjamuose procesuose galima trumpai nurodyti, kad rungimosi procese įrodymų pateikimas bylos nagrinėjimui yra išimtinai tik proceso šalių prerogatyva, o tiriamajame ir mišriajame procesuose proceso šalys ja dalijasi su byla nagrinėjančiu teismu. Taigi, iš esmės skiriasi teismo ir proceso šalių procedūriniai įgaliojimai.

Istorinis inkvizicinio proceso bruožas – įrodymų nelygiavertiškumas, įtakoja esminį teorinio lygmens nagrinėjamų procesų skirtumą. Įrodymų vertinimas yra pagrindinis bylos baigtį apsprendžiantis elementas. Rungimosi proceso specifika nusako, kad teismas vertindamas byloje pateiktus įrodymus yra laisvas. Visi byloje pateikti įrodymai turi vienodą įrodomąją galią, turi būti vertinami lygiavertiškai, neišskiriant nė vieno iš jų galios kito atžvilgiu. Vertindamas byloje esančius įrodymus, teismas neribojamas jokiais formaliais įrodymais ir kiekvienu konkrečiu atveju pats, atsižvelgdamas į byloje esančių duomenų visumą, sprendžia, kurie duomenys turi būti pripažinti įrodymais, o kuriais iš jų nesiremti priimant galutinį bylos sprendimą. Pažymėtina, kad toks laisvas įrodymų vertinimas vyrauja daugumoje šiuolaikinių teisės sistemų. Remiantis tuo galima fiksuoti, kad rungimosi ir mišrusis (šiuo aspektu panašus į rungimosi) baudžiamasis procesas neriboja teisėjo įrodymų vertinimo kontekste, sudaro jam laisvo vertinimo galimybę. Taip pat svarbu pabrėžti, kad teisėjas procese laikomas profesionalu, turinčiu specialių žinių ir todėl galinčiu priimti teisingą sprendimą.

Kalbant apie įrodymų vertinimą inkviziciniame procese būtina pabrėžti vyravusį formalaus įrodymų vertinimo institutą. Inkviziciniam procesui buvo itin būdingas vienu įrodymų dominavimas kitų atžvilgiu, suformavęs ypatingą kaltinamojo prisipažinimo galią (buvo laikomas nenuginčijamu kaltės buvimu) ir *įrodymų karalienės (Regina probationum)* sąvoką. Tiriamojo proceso atstovių valstybių baudžiamojo proceso įstatymai net apibrėždavo įrodymų sąrašus ir eiliškumo tvarka suteiktas įrodomąsias galias. Šiuolaikiniame tiriamajame procese tokios įrodymų vertinimo skalės nebesutinkama, tačiau tam tikra įtaka įrodymų institutui jaučiama. Įvertinus tai, kas pasakyta, fiksuotinas įrodymų vertinimo nagrinėjamuose procesuose skirtumas. Rungimosi bei mišrusis procesas deklaruoja laisvą įrodymų byloje vertinimą, įrodymų lygiavertiškumą. Tiriamasis procesas ilgainiui modifikavęsis, deklaruoja laisvą įrodymų vertinimą, tačiau istoriškai yra įtakojamas formaliųjų įrodymų bylos nagrinėjime pasireiškimu.

Įrodymų institutas šios lyginamosios analizės kriterijumi pasirinktas ir dėl įrodymų leistinumumo aspekto. Darbe laikomasi nuomonės, kad įrodymams taikomi leistinumumo (duomenų tinkamumo būti pripažintais įrodymais byloje) reikalavimai taip pat yra kiek skirtingi vertinant rungimosi, kartu ir mišrųjų procesus (atskirai mišrusis proceso tipas nebus aptariamas, nes viena vertus šia prasme jis artimesnis yra rungimosi procesui, kita vertus tikslus jo vertinimas būtų galimas tik analizuojant konkrečius, realius baudžiamuosius procesus), bei tiriamąjį procesus.

Pažymėtina, kad rungimosi procese pagrindiniu leistinumumo kriterijumi yra laikoma vidinė paties įrodymo kokybė – jo gebėjimas įrodyti teismo nagrinėjimo metu nustatytas aplinkybes⁷³. Rungimosi procese esminis duomenų leistinumumo vertinimo kriterijus yra jo turinys. Įrodymas yra leistinas, jei jis gali paneigti arba patvirtinti tam tikras bylos nagrinėjimui reikšmingas aplinkybes. Tokiu būdu tarsi dar kartą pabrėžiamas teismo nesikišimo į bylos nagrinėjimą principas, nes įrodymams netaikomas griežtas pateikimo, rinkimo reglamentavimas. Teismas, turėdamas pareigą išspręsti bylą laisvu vidiniu įsitikinimu tarsi rūpinasi tik turiningąja bylos nagrinėjimo apimtimi. Teismas gali atmesti net ir tinkamą įrodymą, jeigu „jo įrodomoji vertė yra gerokai mažesnė už pasekmes, kurias jis gali sukelti besiginančiajam“⁷⁴.

Tam tikras įrodymų leistinumumo ribojimas egzistuoja ir rungimosi procese, tačiau jis labiau siejamas su žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių apsauga (draudžiami įrodymai gauti kankinant asmenį). Toks įrodymų leistinumumo ribojimas taikomas visuose nagrinėjamuose procesuose.

Tiriamajame procese ir šiuolaikinėje teisinėje valstybėje įrodymų leistinumumas siejamas su griežtu įrodymų rinkimo ir pateikimo reglamentavimu, tai yra formaliaisiais įrodymų reikalavimais. Vokietijos teisėje išvardijami galimi įrodymai procese – kaltinamojo, liudytojų parodymai, ekspertų išvados, fotografavimas, dokumentai. Įrodymo gavimo ar pateikimo reikalavimo pažeidimas

⁷³ RAMANAUSKAS, Ramūnas. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67), p. 60.

⁷⁴ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 371.

užkerta kelią šiam įrodymui būti panaudotu byloje. Tuo tarpu rungimosi procese visiškai nesvarbu kaip ir kokių būdu gauti duomenys (žinoma, tai nėra absoliutu, tam tikri ribojimai taikomi, tačiau toks įrodymų leistinumo vertinimas yra vyraujantis).

Trumpai taip pat galima nurodyti, kad skirtumas tarp proceso tipų fiksuojamas žiūrint į įrodinėjimo institutą. Rungimosi procese įrodinėjimas iš esmės vyksta per teismo posėdį, o tiriamajame ir mišriajame procese įrodymai (duomenys vėliau pripažinti įrodymais) pirmiausia renkami ikiteisminiame tyrime, o teismo metu faktiškai vyksta tik jų patikrinimas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tiriamajame procese, lyginant su kitais tipais, įrodymų pateikimas ir vertinimas reglamentuoti griežčiau. Įrodymų leistinumui taikomi griežtesni reikalavimai akcentuojant jų gavimo ir pateikimo formas, o ne įrodomąją galią.

7) Teismo objektyvaus šališkumo prielaidos

Baudžiamojo proceso tipų charakteristikos bei jau pateiktų nagrinėjamų baudžiamojo proceso tipų analizė įtakojo tam tikro galimo šališkumo baudžiamajame procese išvėlgimą.

Teisė į teisingą, nešališką bylos nagrinėjimą – vienas esmingiausių demokratinių šalių baudžiamojo proceso principų. Tai ne kartą patvirtino ir Europos žmogaus teisių teismo praktika. Šis principas išties sąlyginis, gana sudėtinga nustatyti absoliutų jo taikymą ir įgyvendinimą. Atsižvelgiant į tai nagrinėjama tema galima fiksuoti tam tikrą išvestinį santykį ir skirtumą tarp analizuojamų baudžiamojo proceso tipų.

Manytina, kad galimą teismo šališkumą nurodo proceso subjektų funkcijų atskyrimo niuansai. Kalbėta, kad savo idealiąja esme rungimosi procesas deklaruoja aiškų proceso šalių funkcijų atskyrimą, kai kaltinimas, gynyba ir nepriklausomas teismas atlieka išskirtinai savo funkcijas. Toks vaidmenų paskirstymas procese užtikrina teorinį teismo nešališkumo garantą. Taikant analogišką galimo šališkumo atskleidimo per funkcijų paskirstymą metodą tiriamasis procesas gali būti įvardintas kaip maksimalias galimybes teismo šališkumui kilti turintis proceso tipas (idealiąji šio tipo charakteristika nurodo kaltinimo ir gynybos funkcijų apjungimą). Mišrusis proceso tipas šiuo aspektu sudaro prielaidas teismo šališkumui, tačiau yra kur kas labiau ribotas nei inkvizicinio proceso atveju.

Aptariant galimą teismo šališkumą ir proceso šalių funkcijų atskyrimą procese įdomu išvėlgti dar vieną niuansą. Minimasis funkcijų atskyrimas tiesiogiai susijęs su teismo ir šalių turima įtakos galia proceso vyksmui - procesiniu aktyvumu. Aukščiau aptartas šio darbo objektų tyrimas taikant teismo vaidmens kriterijų parodė, kad aktyviausias vaidmuo teismui skiriamas tiriamajame procese, pasyvaus vaidmens imperatyvas nustatytas rungimosi proceso tipe, o mišraus proceso teismui suteikta savita įsitraukimo (taigi aktyvumo) į procesą lygmens pasirinkimo laisvė (žinoma, ribojama

būtinybe užtikrinti proceso paskirtį). Remiantis tuo galima įžvelgti tam tikrą paralelę tarp teismo vaidmens ir galimo teismo šališkumo.

Aktyvus teismas tiriamajame baudžiamajame procese reiškia teismo iniciatyvos pareigą. Probleminis klausimas kyla tada, kai imamasi vertinti, kaip teismas įgyvendina šią pareigą, kokio pobūdžio ir apimties procesines priemones jis inicijuoja. Teismas nesuformuoja pakankamų nešališkumo garantijų, jei „teisėjo anksčiau atlikto vieno konkretaus veiksmo ar priimto sprendimo pobūdis ar tokių veiksmų (sprendimų) visuma gali sudaryti išorinį įspūdį, kad teisėjas stoja kaltinimo pusėn, išreiškia tam tikrą suinteresuotą poziciją“⁷⁵. Teismo procesinių veiksmų atlikimo iniciatyva pagrįstai suponuoja įtarimą, kad teismas savo nuožiūra gali atlikti veiksmus, kurie prilygsta vienos iš šalių funkcijų atlikimui (kaltinimo ar gynybos). Tai savo ruožtu pažeidžia aiškaus funkcijų atskyrimo principą, kuris, manytina, garantuoja teismo nešališkumą procese. Galimai kryptingas (kaltinimo ar gynybos linkme) teismo veiksmų atlikimas savo ruožtu įtakoja ir proceso šalių procesinės padėties disbalansą, nes teismo atlikti/inicijuoti veiksmai (skirta ekspertizė, naujų įrodymų išreikalavimas ir pan.) aiškiai pagerina vienos iš šalių padėtį kitos atžvilgiu. JAV profesorius Lon L. Fuller nurodė, kad „teismo funkcija yra išspręsti bylą, o šalių – ją įtikinti“⁷⁶. Ši citata labai taikli turint omenyje, kad baudžiamajame procese būtina užtikrinti šalių galimybes gintis (tiek nukentėjusiajam, tiek ir kaltinamajam). Tokiu būdu teismo galimybė esmingai kištis į bylos nagrinėjimą, nubrėžiant jos nagrinėjimo ribas, leidžia teigti, kad teismas savais veiksmais gali veikti vienos iš šalių (tiesioginei/netiesioginei) naudai, taigi, būti šališkas. Kadangi tiriamajame procese teismas turi net imperatyvią pareigą būti aktyvus proceso dalyvis, imtis įrodymų tyrimo net kai nė viena šalis to neprašo, galima daryti išvadą, kad jis turi plačias galimybes proceso metu sukurti objektyvią abejonę jo šališkumu. Šiuo aspektu Vokietijos teisininkai net suformulavo teiginį, kad „teisėjas teismo nagrinėjimo metu yra per daug aktyvus, todėl jis yra bešališkas ir iš dalies atrodo tarsi kovotojas prieš teismą“⁷⁷.

Rungimosi procese šiuo atžvilgiu teismas atrodo patikimesnis. Galimybės suabejoti jo nešališkumu apribotos ta prasme, kad šiame procese teismas pats įrodymų nerenka, aktyviai nedalyvauja jų tyrime, o apsiriboja išskirtinai šalių laisva valia pateiktais duomenimis ir vertinimais byloje. Vertindamas teismo maksimalų pasyvumą procese bei jo sąsają su rungimosi principu, JAV Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „procesą rungtyniniu, o ne tiriamuoju paverčia ne gynėjo dalyvavimas (dar mažiau jo dalyvavimas, kai kaltinamasis jo neprašė), bet buvimas teisėjo, kuris, skirtingai nei tyrėjas, neatlieka faktinių ir teisinių tyrimų pats, bet sprendžia remdamasis „už“

---

⁷⁵ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje*. Teisė, 2010, Nr. 76, p. 75.

⁷⁶ GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, Nr. 53, p. 109.

⁷⁷ GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997, p. 22.

ir „prieš“ pateiktais faktais bei argumentais“⁷⁸. Iš esmės teismas šiame procese, galima sakyti, yra maksimaliai atviras proceso šalių įtikinėjimams.

Teoriškai nekonkreči mišraus baudžiamojo proceso tipo teismo pozicija (teismo aktyvumas priklauso nuo proceso šalių gebėjimo pasiekti proceso tikslą) leidžia formuluoti teorinį teiginį, kad siekiant palyginti tiriamąjį, rungimosi ir mišrųjį procesus teismo šališkumo prielaidų kontekste, pastarajam negali būti suteikta konkreti pozicija, nes teismo teisė konkrečiu atveju imtis aktyvių veiksmų arba vadovautis tik proceso šalių inicijuotu tyrimu kiekvienu atveju reikalauja atskiro vertinimo. Režiuuojant galima teigti, kad mišraus proceso teismo pozicija esmingai įtakoja jo galimo šališkumo subjektyvųjį bei objektyvųjį vertinimą.

Galimas teismo (valstybinius įgaliojimus turinčio subjekto) šališkumas sąlyginai gali būti atskleistas ir per ikiteisminio tyrimo (tardymo) teisėjo figūrą. Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgalinimai, įstatymiškai apspręstos procesinės teisės bei aktyvumas tam tikru lygmeniu nurodo nagrinėjamų baudžiamojo proceso tipų ypatumus. Tiesa, šiuolaikinio ikiteisminio tyrimo teisėjo pozicija nėra tokia vienareikšmiška ir konkreti, tačiau manytina, kad gali būti teismo šališkumo diskusijos objektu.

Kadangi vienas iš inkvizicinio baudžiamojo proceso bruožų yra dviejų funkcijų – teismo nagrinėjimo ir kaltinimo – sutelkimas vieno subjekto rankose, istoriniu požiūriu inkvizicinis baudžiamasis procesas gali būti pagrįstai vadinamas tipu, kuriame egzistuoja plačiausios teismo šališkumo susidarymo prielaidos. Viduramžių inkvizicinis procesas buvo konstruojamas valstybės interesų išskelimo principu. Tokiu būdu teisminė to meto valdžia buvo sujungta su administracine, viešumo principas nebuvo įgyvendinamas, vienas teisėjas atlikdavo tiek teismo nagrinėjimo, tiek ir kaltinimo funkcijas. Galima daryti išvadą, kad to paties asmens priimti sprendimai tiesiogiai įtakodavo tolimesnę tyrimo eigą bei galutinį sprendimą byloje, kurį priimdavo tas pats teisėjas. Taigi, teorinė inkvizicinio baudžiamojo proceso nuostata – vienasmenis kaltinimo bei bylos nagrinėjimo funkcijų atlikimas, leidžia teigti, kad tiriamasis procesas apibūdinamas kaip maksimaliai galimo šališko teismo nagrinėjimo tipas.

Kalbant apie rungimosi proceso ypatumus nagrinėjama tema, pastebėtina, kad aiškus funkcijų (kaltinimas, gynyba, teismo arbitras) atskyrimas rungimosi baudžiamajame procese neabejotinai pašalina teorinę teismo šališkumo prielaidą. Aukščiau aptartas pasyvaus teismo vaidmuo procese tai taip pat įtikinamai pagrindžia.

Teoriniai nagrinėjamų procesų bruožai, analizuojant funkcijų paskirstymo aspektą, ilgainiui kito ir šių dienų procesuose yra įgavę šiek tiek modifikuotą pavidalą. Galimas nagrinėjamų tipų skirtingumas šiuolaikiniame kontekste fiksuotinas ikiteisminio tyrimo teisėjo traktuotės atveju.

---

⁷⁸ GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, Nr. 53, p. 109.

Vertingų išvalgų ir apibendrinimų šia tema pateikia V. Kukaitis analizuodamas ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinę padėtį. Jis pateikia apibendrinimą, kad „bendrosios teisės šalyse (JAV, Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje) ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė figūra nėra nežinoma, tačiau yra ne kaip savarankiškas procesinis institutas, o teisėjas, turintis atitinkamas plačias procesines teises (suėmimo, bylos perdavimo nagrinėti teisme)⁷⁹. Atskiro ikiteisminio tyrimo teisėjo instituto neišskyrimas, galima teigti, susijęs su įstatymiškai įtvirtintu pasyviu teisėjo vaidmeniu, kuris apriboja, jau kalbėta, teoriškai užkerta kelią teisėjo objektyviam šališkumui.

Turiningesnė diskusija galima kalbant apie ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmenį tiriamojo baudžiamojo proceso kontekste. Pažymėtina, kad vieningos traktuotės, būdingos šiuolaikiniam tiriamajam procesui nėra, o teorinis kaltinimo ir teisingumo vykdymo funkcijų suliejimas, šiuolaikiniame tiriamajame procese yra modifikavęsis ir tik kai kuriais aspektais galima išvelgti jo įtaką. Kalbant apie Prancūziją, kuri reprezentuoja tiriamąjį baudžiamąjį proceso tipą, pastebima, kad baudžiamojo proceso reglamentavime įtvirtintas aktyvaus ikiteisminio tyrimo (tardymo) teisėjo institutas. Tai rodo, kad minimos funkcijos atskirtos viena nuo kitos, o jų skyrimui panaudota nauja figūra – ikiteisminio tyrimo teisėjas. Visgi, šiam subjektui suteikta daug galių ir tai leidžia teigti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas, būdamas įgaliotas valstybinis subjektas, naudodamasis turimomis teisėmis gali suponuoti objektyvų jo šališkumą. Prancūziškasis ikiteisminio tyrimo teisėjas buvo įtvirtintas daugelyje kitų valstybių, tačiau vykstant baudžiamųjų procesų tobulėjimui, kai kurios šalys tokio aktyvaus teisėjo reglamentavimo atsisakė⁸⁰. Tarp tokių šalių minėtina ir Vokietija, kuri baudžiamajame procese įtvirtino pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo institutą. Vokietijos modelis suformavo tokį jo statusą, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo dalyvavimas procese priklauso nuo prokuratūros iniciatyvos, savo iniciatyva ikiteisminio tyrimo teisėjas į procesą įstoti negali.

Įdomu tai, kad panašia linkme nuėjo ir Italijos teisėkūra. Italija laikoma mišraus baudžiamojo proceso tipo atstove savo procese apjungusi tiek rungimosi, tiek ir tiriamojo proceso ypatumus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo institutui Italijos procese būdinga tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas yra lyg atsvara prokuratūrai, kontroliuoja jos veiklą ikiteisminiame tyrime ir priima tolimesnį sprendimą dėl tyrimo eigos. Mišraus proceso tipo bruožų vyravimas Italijos baudžiamojo proceso teisėje pagrindžia ir tai, kad skirtingai nei „vokiškasis“ ikiteisminio tyrimo teisėjas šis Italijos proceso subjektas pats vadovauja parengtiniam teismo posėdžiui ir pats priima dekretą bylą nutraukti, ar perduoti teismui. Taigi, galima daryti išvadą, yra lyg ir aktyvesnis nei Vokietijoje.

V. Kukaitis apibendrina šias ypatybes ir nurodo, kad priklausomai nuo istorinės raidos ir šalies tradicijų įtakos, „teisėjo, dalyvaujančio ikiteisminiame tyrime institutas pagal valstybes, kuriose egzistuoja šis savarankiškas proceso dalyvis, gali būti skirstomos į du skirtingus modelius –

---

⁷⁹ KUKAITIS, Vytautas. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese*. Teisė, 2006, Nr. 60, p. 39.

⁸⁰ Ten pat: p. 39.

tradicinę prancūzišką tardymo sistemą bei transformuotą vokišką (itališką) ikiteisminio tyrimo teisėjo sistemą⁸¹.

Apjungiant išdėstytus pastebėjimus ir jų sąsają su galimu teismo šališkumu, galima teigti, kad rungimosi procese užkoduota mažiausiai teismo objektyvaus šališkumo prielaidų, didžiausia jų tikimybė sąlyginai fiksuotina tiriamojo proceso teisės valstybėse, o mišraus tipo baudžiamasis procesas užima tarpinę padėtį, tačiau sąlyginai yra artimesnis tiriamojo proceso tipui.

8) Teismo sprendimo visuomeninis vertinimas

Šio kriterijaus parinkimas tyrimui turi išskirtinį motyvą – pažvelgti į subjektyvųjį ginčo nagrinėjimo vertinimo kriterijų. Stebint skirtingų tipų baudžiamojo proceso eigą susidaro tam tikras subjektyvus įspūdis apie jo vyksmą. Šis kriterijus yra psichologinio pobūdžio ir gali būti aptartas dvejopai. Viena vertus tam tikras visuomeninis vertinimas gali būti atskleistas dar kartą akcentuojant proceso šalių teisių apimtį, kita vertus jį atskleisti galima per žiuri institutą, kuris savo esme įjungia visuomenę į bylos nagrinėjimo procesą.

Koncentruotai galima teigti, kad rungimosi procesui būdingas proceso šalių maksimalus aktyvumas, jų bylos nagrinėjimui pateikiamos medžiagos savotiškas išskirtinumas, taip pat arbitražinis bylos nagrinėjimo pobūdis su teisėjo pasyvumo pareiga, suponuoja mintį, kad šis proceso tipas sukuria pagrindą pasitikėti teismo sprendimo teisingumu. Turėdamos lygias procesines galimybes apginti savąją tiesą byloje šalys turėtų būti patenkintos bylos baigtimi. Visgi, svarbiausias šiuo atveju yra teismo vaidmuo. Kadangi teismas rungimosi procese nesikiša į tarp šalių vykstantį ginčą, pasyviai jį stebi ir leidžia šalims lygiateisiškai pateikti įrodymus, galima teigti, kad subjektyviai susidarantis įspūdis, stebint tokį procesą turi maksimalias galimybes būti teigiamas.

Aktyvi teismo pozicija, pareiga užtikrinti tikrosios tiesos nustatymą byloje bei galimybė įtakoti bylos nagrinėjimą tiriamajame procese ženkliai skiriasi nuo aptarto rungimosi proceso tipo. Neginčijama, kad teismo kišimasis į bylos nagrinėjimą savotiškai atima kontrolės funkciją iš proceso šalių ir gali esmingai pakeisti įrodinėtinių aplinkybių pobūdį. Neapsiribodamas vien šalių pateikta medžiaga, o *ex officio* inicijuodamas tam tikrus proceso veiksmus teismas gali nulemti proceso baigtį, tam tikra prasme ir apriboti galimus proceso šalių susitarimus. Prisimenant aukščiau jau nagrinėtą teismo šališkumo kriterijų taip pat pasakytina, kad teismas gali veikti vienos iš šalių interesais. Apibendrinant galima formuluoti prielaidą, kad tiriamojo proceso charakteristika nulemia abejotina bylos nagrinėjimą ir visos visuomenės pasitenkinimą priimtu sprendimu, nes proceso šalių

---

⁸¹ KUKAITIS, Vytautas. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese*. Teisė, 2006, Nr. 60, p. 47.

veikimo laisvė yra ribojama, procesas kontroliuojamas teisminės valdžios, kuri turimas galias objektyviai gali naudoti šališkai. Tokiu būdu sprendimo tiriamajame procese teisingumas, neabejotinai, susilaukia nevienareikšmiško, kritiško visuomeninio vertinimo.

Kalbant apie mišraus baudžiamojo proceso poziciją šiuo klausimu, minėtina, kad vienareikšmiškos ir aiškios pozicijos net sąlyginai nustatyti negalima, kadangi mišrus procesas, priklausomai nuo bylos ir teismo pozicijos konkrečiu atveju gali pakrypti tiek į rungimosi, tiek į tiriamojo proceso pusę, taigi ir įtakoti didesnę ar mažesnę pasitenkinimą galutiniu bylos nagrinėjimo sprendimu.

Antras pasitikėjimo teismu ir pasitenkinimo jo priimtu sprendimu atskleidimo momentas yra žiuri (angl. Jury) institutas. Žiuri institutas žinomas jau nuo senovės Graikijos, kuomet visuomenė buvo įtraukiama į savo šalies teisingumo reikalų sprendimą. Šis principas gana plačiai taikomas ir šiandien bei pirmiausia siejamas su rungimosi procesu, mat atsirado Anglijoje XIII amžiuje ir žinomas kaip prisiekusiųjų teismas. Visuomenės pasitikėjimas ir pasitenkinimas teismo sprendimu atskleidžiamas per žiuri institutą ta prasme, kad nepriklausomų piliečių įjungimas į teismo procesą, suteikta kaltumo ar nekaltumo nustatyto galimybė, leidžia visuomenei įsitikinti ir tikėti nešališku teisingumo vykdymu. Eiliniams piliečiams suteikti įgaliojimai baudžiamajame procese taip pat leidžia teigti, kad šis procesas yra atviras, švarus, teisingas, kad valdžios institucijos nedaro įtakos proceso baigčiai. Apjungiant šiuos momentus, galima teigti, kad visuomenės pasitikėjimas teismo sprendimu žiuri instituto atveju yra ženkliai didesnis, egzistuoja didesnė tikimybė, kad visuomenė priimtą sprendimą priims palankiai.

Žiuri institutą susiejant su konkrečiu nagrinėjamu proceso tipu bus galima formuluoti prielaidą, kad teismo sprendimo vertinimas tiesiogiai susijęs su visuomenės įtraukimo į teisminį nagrinėjimą laipsniu ir pobūdžiu.

Šiuo istoriniu laikotarpiu galima kalbėti apie kelių tipų žiuri sistemas. Rungimosi procesą labiausiai atstovaujanti Anglijos teisinė sistema reprezentuoja žiuri sistemą, kur prisiekusieji sprendžia tik kaltinamojo kaltumo ir nekaltumo klausimą. Prisiekusiųjų įtraukimas į procesą buvo ir yra vertinamas kaip didelio teisingumo, nepriklausomumo garantas. Galima daryti prielaidą, kad prisiekusiųjų teismo priimtas sprendimas skatino visuomenę patikėti nešališku ir nepriklausomu bylos išnagrinėjimu. Pagrįsta teigti, kad žiuri priartino visuomenę prie teisminės valdžios ir tokiu būdu skatino pasitikėjimą ja. Toks žiuri buvo paplitęs daugelyje valstybių, pavyzdžiui, JAV, Kanadoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose, Italijoje. Tačiau ilgainiui žiuri sistemos valstybėse kito. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad analizuojamu aspektu, žiuri sprendžianti asmens kaltumo ir nekaltumo klausimą savotiškai įtakoja nuosprendžio palankų nuosprendžio vertinimą visuomenėje.

Tam tikras pavojus, kad neprofesionalūs, specialių įgūdžių neturintys asmenys vieni sprendžia asmens kaltumo klausimą paskatino modifikuoti žiuri sistemą. XX a. kontinentinėje Europoje ir kituose žemynuose ėmė plisti tokia žiuri sistema, kur teismo įstaigos sudaromos iš profesionalių teisėjų ir piliečių. Toks žiuri, viena ar kita forma yra paplitęs tiek tiriamajam procesui priskirtinose valstybių sistemose – Prancūzijoje, Vokietijoje, Austrijoje, tiek ir mišrųjį baudžiamąjį procesą atspindinčiose valstybėse – Italijoje, Skandinavijos šalyse⁸². Vertinant šią žiuri sistemą, galimas atsargus teiginys, kad visuomenės pasitikėjimas tokia sistema neturėtų būti mažesnis, nes visuomenės atstovai tam tikra prasme užtikrina teisingumo vykdymą byloje. Taigi vertėtų sakyti, kad visuomenės pasitikėjimas teismo sprendimo teisingumu, atsižvelgiant į žiuri sistemos taikymą, yra panašus nagrinėjamų tipų procesuose.

Įdomu tai, kad atidžiau pažvelgus į žiuri sistemų taikymą, galima nustatyti ir tam tikrą skirtumą. Pažymėtina, kad rungimosi proceso atveju taikomas žiuri, kuriame paprasti piliečiai vieni sprendžia kaltinamojo kaltumo ir nekaltumo klausimą, tuo tarpu tiriamojo ir mišriojo proceso valstybėse paplitusi modifikuota žiuri, kur teisės klausimas sprendžiamas apjungiant piliečius ir profesionalius teisėjus. Taigi, galima teigti, kad rungimosi procesas žiuri sistemos atžvilgiu reprezentuoja pasyvesnį teisminės valdžios kišimąsi į bylos nagrinėjimą.

9) Nuosprendžio traktuotė

Įdomus nagrinėjamų proceso tipų palyginimo kriterijus gali būti teismo sprendimo traktuotė. Šiame darbe jis pasirinktas siekiant koncentruotai akcentuoti kai kuriuos jau aptartus skirtumus.

Apibendrinant ir akcentuojant aukščiau aptartus žiuri sistemos ypatumus baudžiamojo proceso tipuose buvo minėta, kad rungimosi procese vyrauja pradinė žiuri forma. Prisiekusieji, sprendžiantys tik kaltumo klausimą, įtakoja galimą tokio proceso kaip kaltas-nekaltas traktuotę. Prisieusiųjų teismas toks būdingas bendrosios teisės valstybėms, kad galima sakyti, jog rungimosi proceso tipe bylos išsprendimas reiškia tik kaltės buvimo ar nebuvimo nustatymą.

Taikant analogiškus pamąstymus tiriamojo bei mišraus proceso tipo žiuri sistemoms įvertinti, galima daryti prielaidą, kad šiuose procesuose sprendimas (turima omenyje piliečių sprendimas, arba ta galutinio bylos sprendimo dalis, kurią įtakoja piliečiai) apima ne tik kaltumo, bet ir bausmės skyrimo momentus. Todėl nagrinėjant šiuos procesus kaltumo faktas taip neiškeliamas, nesuabsoliutinamas kaip yra rungimosi procese.

Nuosprendžio traktuotės kriterijų galima taikyti apibendrinant ir jau aptarto baudžiamojo proceso tikslo išaiškinimo rezultatus. Prieita išvados, kad rungimosi proceso tikslas yra formaliosios tiesos nustatymas. Šalių procesiniai veiksmai ir pateikiama medžiaga esmingai įtakoja proceso

---

⁸² Išsamiau apie žiuri sistemos formas: PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 320-326.

vyksmą, apsprendžia jo baigtį. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad rungimosi procese nuosprendis yra proceso šalių ginčo rezultatas, o dar konkrečiau, priklausomai nuo sprendimo pobūdžio, vienos iš jų pergalė/pralaimėjimas ar abiejų pasiektas tam tikras kompromisas.

Tikrosios tiesos atskleidimo tikslas tiriamajame procese, o taip pat ir mišriajame, leidžia teigti, kad šių procesų nuosprendžiai gali būti sąlyginai pavadinti tiesos nustatymo aktais (prezumuojant, kad tikslas ir, tikėtina, visos objektyvios (procesinės) bei subjektyvios (vidinio įsitikinimo) pastangos jo realizavimui pasiekiamos).

Reziumuojant šias trumpas išvalgas, minėtina, kad bylos sprendimo traktuotė gali būti pateikiama parenkant įvairius kriterijus. Darbe paminėti kriterijai pateikiami kaip idėja galimai tolimesnei teorinei analizei.

10) Teisinio reguliavimo metodas

Baudžiamasis procesas teisės doktrinoje bendriausia prasme charakterizuojamas kaip imperatyvų reguliavimo metodą turintis procesas. Šiame procese pasireiškia ir dispozityvusis metodas (rungimosi principo turinys), tačiau imperatyvaus metodo pasireiškimas yra ženkliai stipresnis už dispozityvųjį, todėl laikytinas vyraujančiu⁸³. Tai sąlygoja specifinė baudžiamojo proceso reglamentuojamų visuomeninių santykių sritis, ginamos materialiosios teisės imperatyvus pobūdis.

Atsižvelgiant į tiriamajame procese vyraujančius ypatumus, neabejotinai galima teigti, kad šio tipo procesui būdingas imperatyvus reguliavimo metodas, kuomet viena iš šalių turi stipresnius, valstybinius įgalinimus, kontroliuoja situaciją ir nukreipia tyrimą taip, kad būtų pasiektas to subjekto tikslas.

Mišraus baudžiamojo proceso tipo atveju teisinio reguliavimo pobūdis varijuoja tarp imperatyvumo ir dispozityvumo. Atsižvelgiant į šiame tipe įgyvendinamus rungimosi proceso ypatumus, galima teigti, kad šio tipo teismo nagrinėjimo procese daugiau vyrauja dispozityvumas, o ikiteisminio tyrimo stadijoje labiau reiškiasi imperatyvusis reguliavimo metodas⁸⁴.

Imperatyvumo vyravimas procese teisės teorijoje dažnai paneigiamas kalbant apie rungimosi procesą. Nurodoma, kad šiam baudžiamojo proceso tipui, skirtingai nei kitiems tipams, labiau būdingas dispozityvus reguliavimo metodas⁸⁵. Dėl šios priežasties darbe nuspręsta atidžiau pažiūrėti

---

⁸³ СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 20.

⁸⁴ КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Законность и типы уголовного процесса*: диссертация кандидата юридических наук [interaktyvus]. СПб, 1999.

⁸⁵ СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 20.

į rungimosi procese vyraujantį santykių reguliavimo metodą, kuris išskiria jį iš kitų nagrinėjamųjų tipų.

Įvertinus įvairiais aspektais aptartus rungimosi proceso ypatumus galima pagrįstai manyti, kad šiame procese vyrauja dispozityvumas. Šalys pačios apsisprendžia kaip ir kiek savo procesinių teisių realizuoja (teorija nurodo, kad šalys pačios nustato savo teises ir pareigas), neturi atsiskaitinėti viena kitai dėl pasirinkto elgesio varianto, nėra pavaldžios ar priklausomos viena nuo kitos. Teisės tyrėjai taip pat pateikia arbitrinio reguliavimo metodo būdingumą rungimosi procesui. Teismo kaip nepriklausomo arbitro vaidmuo procese leidžia teigti, kad rungimosi procesas labiau siejamas su tokiu reguliavimo metodu, kuriame šalys nėra viena kitai pavaldžios, neturi viena kitai įtakos, sprendžiant svarbius juridinius klausimus tarp jų stovi nepriklausomas ir nešališkas arbitras⁸⁶. Tai, pavyzdžiui, matyti situacijoje, kai dėl kaltinamojo laisvės apribojimo kaltintojas turi kreiptis į teismą, o kaltinamasis savo ruožtu taip pat turi kreiptis į teismą dėl tokių apribojimų panaikinimo, tai yra situaciją sprendžia nepriklausomai viena nuo kitos, o kreipdamosi į nešališką trečiąjį subjektą. Taigi, galima pastebėti, kad rungimosi proceso reguliavimo metodas negali būti konkrečiai, vienareikšmiškai apibrėžtas.

Vertingų pamąstymų šiuo aspektu pateikia A. V. Smirnov (A. B. Смирнов). Šis autorius kritiškai vertina dispozityvumo dominavimą rungimosi procese ir išvelgia imperatyvaus metodo pasireiškimų. Atkreiptinas dėmesys į teisėjo veiksmų pobūdį, kuomet proceso šalys reikalauja tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo. Kadangi proceso šalys yra neabejotinai suinteresuotos, jos tam tikra prasme kontroliuoja bei įtakoja teisminį nagrinėjimą. Be to, negalima sakyti, kad teismas visada veikia laisva valia (kas turėtų būti būdinga kalbant apie dispozityvumą)⁸⁷. Rungimosi procese teismas, priimdamas sprendimą, yra susietas su proceso šalių pozicija, jų pateikiamais duomenimis byloje. Suformuotas tam tikras aplinkybių ratas (įrodymus rungimosi procese pateikia tik proceso šalys, o teismas neturi galimybės inicijuoti naujų duomenų įvedimo į bylos nagrinėjimą) neleidžia teismui visiškai laisvai priimti sprendimą, taigi veikti absoliučiai dispozityviai. Kita vertus A. V. Smirnov (A. B. Смирнов) pastebi, kad rungimosi procese šalių valios išreiškimas yra nukreiptas į viena kitą ne „horizontaliai“ (kaip yra dispozityvaus metodo atveju) ir ne „vertikaliai“ (kas charakteringa imperatyviam metodui)⁸⁸. Rungimosi procese vienu metu veikia ir proceso šalių lygiateisiškumas, ir savitas dispozityvumas, ir valdingo charakterio santykiai, būdingi imperatyvumui. Galima teigti, kad arbitražinis teisinių santykių reguliavimo metodas apjungia visus šiuos bruožus. Iš to seka, kad rungimosi procese visgi veikia trijų šalių procesinių santykių reguliavimas.

---

⁸⁶ СМІРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 20.

⁸⁷ Ten pat: с. 21.

⁸⁸ Ten pat: с. 21.

Poreikis rungimosi procese naudoti tokį reguliavimo metodą grindžiamas tuo, kad realia forma rungimosi procesas pasireiškia, kai į teismą kreipiasi dvi autonominės ir lygios šalys, o valstybė iš savo pusės (veikdama kaip proceso šalis – teismas ar baudžiamojo persekiojimo subjektas), savo galias apriboja vykdydama proceso šalių reikalavimus ir tokiu būdu lyg pasirenka lygią padėtį su jomis⁸⁹. Taigi, galima sakyti, kad rungimosi procesas atspindi valstybės formuojamą asmens laisvo apsisprendimo (šalys veikia tiek, kiek joms tai naudinga) ir valstybinių įgalinimų (siekiant išspręsti tarp šalių kilusį ginčą) balansą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tiriamasis procesas apibūdinamas kaip imperatyvus, mišrusis procesas savo savybėmis taip pat apibūdinamas imperatyvumo bruožu, tačiau lyginant su tiriamuoju, jame daugiau pasireiškia dispozityvaus reguliavimo metodo, o rungimosi procesas savo ypatumais apsprendė, kad tiksliausias jam priskiriamas reguliavimo metodas yra arbitražinis, kuris jungia ir imperatyvumą, ir dispozityvumą. Toks reguliavimo metodas rodo, kad rungimosi procesas galimas tokioje visuomenėje, kur skatinama subjektinė laisvė, individualumas ir valdingų jėgų balansas visuomenėje⁹⁰.

Reziumuojant pateiktą rungimosi, tiriamojo ir mišraus baudžiamojo proceso palyginimo formą, pažymėtina, kad toks lyginamosios analizės modelis darbe pateikiamas kaip siūlymas galimai išsamesnei nagrinėtų procesų analizei. Darbe buvo siekiama skatinti panašios analizės atlikimą lietuvių teisinėje literatūroje. Šio darbo mokslinė vertė ta, jog darbe pasiūlyti netradiciniai baudžiamojo proceso tipų palyginimo kriterijai apjungia faktines baudžiamojo proceso tipų keitimosi tendencijas ir kai kurias baudžiamojo proceso srities specialistų nuomones bei išvalgas.

2. BAUDŽIAMOJO PROCESO TIPŲ PANAŠUMAI

Šio darbo tikslas apjungia siekiamybę nustatyti baudžiamojo proceso tipų tarpusavio panašumus ir skirtumus. Atsižvelgiant į aukščiau atliktą nagrinėjamų objektų analizę matyti, kad ji labiau koncentruota į skirtumų tarp procesų nustatymą, tačiau nurodyti skirtumai kartu atspindi ir tam tikrus panašumus. Be to, baudžiamojo proceso tipų charakteristika rodo, kad pagrindiniai šių tipų skirtumai atsiskleidžia per nevienodą tam tikrų principų įgyvendinimą, procesinių galių, teisių ir pareigų paskirstymą ir panašiai. Todėl manytina, kad detalus nagrinėjamų proceso tipų panašumų išaiškinimas būtų tam tikra prasme perteklinis ir šiame darbo skyriuje pateikiamas trumpas vienaip ar kitaip darbe jau paliestų nagrinėtų proceso tipų panašumų įvardijimas.

---

⁸⁹ СМЕРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 24.

⁹⁰ Ten pat: с. 25.

Bendriausias nagrinėtų proceso tipų bruožas siejamas su baudžiamojo proceso esme - nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, įvykdyti teisingumą. Taigi, nagrinėjamus proceso tipus sieja jų paskirtis numatyti pažeistų materialiosios teisės saugomų teisių gynimo mechanizmą.

Procesus taip pat jungia ypatingas baudžiamajam procesui būdingas santykio valstybė – asmuo egzistavimas. Nors rungimosi procese jis šiek tiek laisvesnis (teismas minimaliai kišasi į procesą). Nagrinėtuose proceso tipuose šiuolaikine forma sutinkami kaltinimo, gynybos ir teismo subjektai. Taigi, subjektai nagrinėjamuose procesuose sutampa. Abu procesai (tiriamasis ir rungimosi) reprezentuoja atidžiai struktūruotą abiejų proceso šalių teisių teisminiame nagrinėjime balansą⁹¹, ieško geriausio suteiktų procesinių teisių paskirstymo.

Visuose nagrinėtuose proceso tipuose reiškiasi rungimosi principas, tačiau vėlgi nevienodu lygmeniu. Iš to seka daugybė kitų nagrinėtų tipų panašumų: deklaruojamas proceso šalių procesinis lygiateisiškumas (nors ir nevienodai), nekaltumo prezumpcija ir kiti bruožai. Tam tikras panašumas fiksuotinas kalbant ir apie baudžiamojo proceso reguliuojamų santykių reguliavimo metodo. Pažymėtina, kad labiau ar mažiau imperatyvumas pasireiškia visuose baudžiamuosiuose procesuose.

Reziumuojant galima teigti, kad vienoje plotmėje veikiantys objektai neabejotinai ir neišvengiamai turi tarpusavio panašumų. Iš esmės kitokio, kraštutinio baudžiamojo proceso tipo susiformavimas, galima teigti, realiai neįmanomas. Savo esme visuomeninės santvarkos suformuoja būtinybę į tam tikrus individų santykius numatyti sąlyginai „aukštesnio“ subjekto kišimąsi. Valstybinius įgalinimus turinčio subjekto vaidmuo teisinių santykių reguliavime atlieka tam tikro darnaus visuomenės gyvavimo užtikrinimo garanto vaidmenį.

3. TARPUSAVIO SĄVEIKA

Išnagrinėti rungimosi, tiriamojo ir mišraus baudžiamojo proceso skirtumai, o taip pat ir nustatyti panašumai leidžia teigti, kad šiuolaikiniame teisiniame pasaulyje riba tarp nagrinėtų procesų tipų yra nedidelė. Siekiant konkretų baudžiamąjį procesą įvertinti pasitelkiant rungimosi ir tiriamojo proceso tipų savybes pažymima, kad tokia tipologija tampa vis labiau kombinuota/mišri, todėl negali būti tipologijų analizės instrumentas⁹². Tyrimas parodė, kad visi tirti tipai tarpusavyje yra panašūs, visus, plačiąja prasme, vienija bendras tikslas, visi jie neišvengiamai įprasmina nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimą, taikant valstybinio lygmens priemones. Nagrinėti baudžiamojo proceso tipų skirtumai atsiskleidė tam tikru lygmeniu peržengdami panašumų ribas, tai yra nurodant kitokią tam tikrų nuostatų įgyvendinimo ir traktuotės apraišką.

⁹¹ AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. l., 2003, p. 35.

⁹² Ten pat: p. 5.

Apibendrinus nustatytus tipų skirtumus ir panašumus, svarbu prisiminti darbe jau ne kartą minėtą baudžiamųjų procesų vienodėjimo tendenciją. Darbe laikomasi nuomonės, kad ši tendencija geriausiai atspindi nagrinėjamųjų proceso tipų tarpusavio sąveiką (žinoma, procesų panašumai ir skirtumai taip pat nurodo jų įtaką vienas kitam) ta prasme, kad iliustruoja jų tarpusavio ryšį ir „gyvavimą“ vienas šalia kito.

Baudžiamųjų procesų vienodėjimo tendencija labiausiai juntama Europos valstybių kontekste. Tokia mintis vis drąsiau ir konkrečiau įvardijama teisės doktrinoje. Įdomi ir aktuali yra vokiečių teisininko Roberto Eserio (Robert Esser) išvalga šia tema. Jis išreiškia mintį, jog būtinybė sukurti vieningą, maksimaliai vienodą baudžiamojo proceso reglamentavimą Europos valstybėse yra, tačiau taip pat pateikia argumentus, dėl kurių tai įgyvendinti sunkiai įmanoma. Tarp jų mini abejonę ar nacionalinė baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė, būdama tokia struktūriškai savita ir skirtinga lyginant su kitomis, gali būti tokio vienodinimo objektas. Kita vertus, tai sunku atsižvelgiant į tai, kad nacionalinis baudžiamasis procesas atspindi tos šalies teisinę kultūrą, tradicijas, visuomenės santykius⁹³. Taigi, vienodėjimo tendencijos yra ryškios, tačiau abejonių dėl laukiamo rezultato realumo lieka.

Įvertinus šio darbo tema surinktą medžiagą, daroma subjektyvi išvada, kad baudžiamųjų procesų vienodėjimas vyksta dėl dviejų priežasčių.

Pirma, baudžiamųjų procesų vienodėjimas vyksta dėl tobulesnio proceso paieškos. Atlikta tipų lyginamoji analizė leidžia daryti „atsargią“ išvadą, kad rungimosi procesas, ypač atsižvelgiant į jo teorinę, idealiąją charakteristiką, gali būti įvardijamas kaip tobuliausias proceso tipas. Tokia išvada motyvuojama tuo, kad rungimosi proceso atveju proceso šalys turi daugiausiai teisių, teisėjo vaidmuo procese yra maksimaliai pasyvus, taigi, valstybinio sektoriaus kišimasis į laisvų ir nepriklausomų subjektų ginčo sprendimą šiuo atveju yra mažiausias. Šis tipas lyg ir labiausiai užtikrina žmogaus veiksmų ir susitarimo laisvės garantiją. Iš to seka, kad dabartinės teisinės valstybės, tobulindamos savo baudžiamojo proceso reglamentavimą, orientuojasi būtent į rungimosi procesui būdingus bruožus, jų aktyvinimą ar įtvirtinimą baudžiamajame procese.

Antra, didžiulę įtaką baudžiamųjų procesų kitimo kontekste europinėms valstybėms turi Europos Sąjungos darinys. Europos Sąjungos narės yra įpareigosotos paisyti Europos Sąjungos teisės aktų ir rekomendacijų. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad „baudžiamojo proceso taisyklės yra suderintos su Europos Sąjungos teisės aktu, nurodytu Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso priede, nuostatomis“⁹⁴. Taigi, galima daryti išvadą, kad tam tikru laipsniu Europos Sąjungos formuojamos nuostatos veikia skirtingų valstybių narių baudžiamojo proceso kitimus viena linkme ir tokiu būdu įtakoja jų vienodėjimą.

---

⁹³ ESSER, Robert. *Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht*. Berlin, 2002.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios Nr. 37-1341, 2002.

Kuria kryptimi, tiksliau kurio nagrinėto baudžiamojo proceso tipo linkme, vyksta Europos šalių baudžiamojo proceso kitimas, taip pat įdomus klausimas. Pažymėtina, kad tiksliai Europos Sąjungos strategijos baudžiamojo proceso tema nustatymui, reiktų atlikti išsamų Europos Sąjungos dokumentų tyrimą, kuris galėtų būti atskiro mokslinio darbo tema. Tačiau, remiantis šiame darbe nagrinėta literatūra, galima daryti prielaidą, kad Europos Sąjungos numatytos baudžiamojo proceso kitimo gairės labiausiai atitinka rungimosi proceso tipui būdingas nuostatas. Pavyzdžiui, Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (94) 12 valstybėms narėms dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens (priimta 1994 m. spalio 13 d. 518-ame ministrų atstovų susitikime) nurodo raginimą įgyvendinti tam tikrus principus ir rekomenduoja „valstybių narių vyriausybėms priimti arba stiprinti visas priemones, kurios yra būtinos pavienių teisėjų ir viso teismo korpuso vaidmeniui didinti ir jų nepriklausomybei bei veiksmingumui stiprinti“⁹⁵. Vienas iš minėtoje rekomendacijoje minimų principų yra taip įvardintas teisėjo pareigos principas, kurio išaiškinime nurodomos pareigos skatinti šalis sudaryti taikos sutartis, būti nepriklausomais sprendžiant visas bylas, bylas spręsti nešališkai ir panašiai⁹⁶. Pateiktas pavyzdys pagrindžia darytą prielaidą ir aiškiai nurodo rekomendacijos turinio sąsają su rungimosi proceso tipu.

Atsižvelgiant į aukščiau nurodytas išvalgas galima teigti, kad ateityje baudžiamojo proceso kitimas vyks rungimosi proceso linkme, o tarpiniu etapu bus mišraus proceso vyravimas baudžiamojo proceso reglamentavime. Schematizuotai galima suformuluoti tam tikrą spėjimą baudžiamojo proceso vystymosi grandinę:

INKVIZICINIS (tiriamasis) $\implies$ MIŠRUS $\implies$ RUNGIMOSI

Žinoma, ši grandinė sąlyginė ir teorinė. Bendrosios teisės tradicijas turinčios valstybės tokio vyksmo nereprezentuoja, tad ši grandinė labiau tinkama kontinentinės teisės valstybių kitimo atvaizdavimui. Visgi, schematizuotai pavaizduotas baudžiamojo proceso vystymasis pagrįstas šių dienų valstybių baudžiamojo proceso keitimosi tendencijomis.

---

⁹⁵ JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; ir RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006, p. 101.

⁹⁶ Ten pat: p. 109.

IV. IŠVADOS

Šio darbo tikslas buvo pateikti baudžiamojo proceso tipų sampratas bei nustatyti baudžiamojo proceso tipų tarpusavio panašumus ir skirtumus. Siekiant šio tikslo darbe buvo minima, vertinama, sistemina esama teisinė literatūra, siūlomi tam tikrų teorinių problemų sprendimai. Darbo tyrimas suponavo galimybes padaryti tam tikras išvadas, kurios pateikiamos žemiau.

1. Teorinis lietuvių teisinės literatūros tyrimas parodė, kad atskirų baudžiamojo proceso tipų sampratos teisės doktrinoje pateikiamos labai trumpai, o išsamios charakteristikos formulavimo darbų nėra atlikta. Todėl darbe pasiūlyta baudžiamojo proceso tipo charakteristikos pateikimo schema: samprata – istorinė raida – atstovaujančios teisinės valstybės – bruožai.
2. Valstybės įgaliojimus turinčio subjekto ir eilinio piliečio teisių ir pareigų pasiskirstymas iš esmės nulemia baudžiamojo proceso tipų išskyrimus. Rungimosi proceso tipui charaktėringiausias pasyvus teismo vaidmuo procese. Aktyvus teismo vaidmuo tiriamajame baudžiamajame procese suteikia teisminei valdžiai didžiausią atsakomybę dėl ginčo teisingo išsprendimo. Mišrus baudžiamasis procesas yra dvilypis baudžiamojo proceso tipas. Teismo vaidmuo jame konkrečiu atveju priklauso nuo teismo veiksmų ir gali panašėti tiek į rungimosi proceso, tiek ir į tiriamojo proceso teismą.
3. Lietuvių teisinėje literatūroje nėra atlikta išsami baudžiamojo proceso tipų lyginamoji analizė. Darbe pateiktas lyginamosios analizės modelis susieja teoriją ir praktiką, tokiu būdu teisėkūros subjektams pateikdamas egzistuojančių baudžiamojo proceso tipų bruožus.
4. Kompleksinis svarbiausių rungimosi proceso bruožų vertinimas suponavo išvadą, kad rungimosi baudžiamasis procesas yra proceso šalims patogiausias ginčo sprendimo modelis. Pasyvus teismo vaidmuo procese teoriškai panaikina objektyvaus teismo šališkumo prielaidas; sąlygoja galimai teigiamiausią visuomenės pasitenkinimą bylos baigtimi; suteikia proceso šalims didžiausią (bet ne absoliučią) objektyvią galimybę paveikti procesą sau palankia linkme bei apspręsti tyrimo apimtį; nustato proceso šalių kaip aktyviausio baudžiamojo proceso dalyvio statusą. Rungimosi baudžiamasis procesas taiko arbitražinį teisinio reguliavimo metodą, siekia formaliosios tiesos nustatymo, akcentuoja įrodymų įrodomosios galios svarbą.
5. Tiriamasis baudžiamasis procesas lyginant su kitais nagrinėtais proceso tipais gali būti apibūdinamas kaip aktyviausią teismo vaidmenį reprezentuojantis procesas. Tiriamasis procesas siekia nustatyti materialiąją tiesą byloje. Imperatyvi teismo aktyvumo pareiga sudaro objektyvias prielaidas jo nešališkumui, nulemia sąlyginai neigiamą proceso šalių ir visos visuomenės pasitenkinimą galutiniu bylos sprendimu, apsprędžia tyrimo apimties priklausomybę nuo teismo, griežtą įrodymų pateikimo ir vertinimo reglamentavimą.

6. Mišriojo baudžiamojo proceso bruožai apjungia tiek rungimosi, tiek ir tiriamojo proceso savybes. Lyginamosios analizės metu šio proceso savybių tikslus įvertinimas sunkiai įmanomas, kiekvienu atveju varijuoja tarp kitų nagrinėtų proceso tipų vertinimo ir nepateikia ryškių pozicijų. Charakteringiausias mišraus baudžiamojo proceso bruožas yra teismo teisė, bet ne imperatyvi pareiga aktyviai dalyvauti teisminiame proceso šalių ginče. Šis proceso tipas gali būti įvardintas kaip procesas, kuris optimaliai užtikrina perteklinio valstybinius įgalinimus turinčio subjekto kišimosi į tarp proceso šalių vykstantį ginčą mažinimą.
7. Baudžiamojo proceso tipai neabejotinai siejami panašumų, nes veikia vienoje srityje ir egzistuoja vienas šalia kito. Šiuolaikiniame teisiniame pasaulyje pastebimas aiškus baudžiamojo proceso tipų vienodėjimas. Jis vyksta dėl dviejų priežasčių – dėl tobulesnio proceso paieškos ir dėl Europos Sąjungos darinio bei kitų tarptautinių teisės aktų įtakos. Kompleksinis baudžiamojo proceso kitimas vyksta ir vyks rungimosi proceso linkme.

V. SANTRAUKA

Šiame darbe siekta pateikti baudžiamojo proceso tipų sampratas bei nustatyti baudžiamojo proceso tipų tarpusavio panašumus ir skirtumus. Tuo tikslu darbe pasiūlyta galima baudžiamojo proceso tipo apibūdinimo schema, nurodant tipo sampratą, trumpus raidos momentus, tipą reprezentuojančias teisinės valstybes bei pagrindinius proceso bruožus. Praktinėje darbo dalyje pasiūlytas baudžiamojo proceso tipų lyginamosios analizės modelis. Kadangi lietuvių teisinėje literatūroje panašus palyginimas nebuvo atliktas, darbe siekta inicijuoti ir pasiūlyti tokio tyrimo idėjas.

Lyginamosios analizės kriterijais parinkti išvestiniai baudžiamojo proceso bruožai, kurie atsiskleidžia vertinant teismo vaidmenį procese bei proceso šalių aktyvumo laipsnį. Pasiūlyto palyginimo pagrindu atlikta tiriamojo, rungimosi bei mišraus baudžiamojo proceso tipų lyginamoji analizė. Ji palietė baudžiamojo proceso tikslo, teismo vaidmens, šalių galimybės nulemti procesą, procesinio lygiateisiškumo ikiteisminiame tyrime, įrodymų instituto, teismo objektyvaus šališkumo prielaidų, teismo sprendimo visuomeninio vertinimo, nuosprendžio traktuotės, teisinio reguliavimo metodo klausimus.

Esminis atlikto tyrimo rezultatas rodo, kad nagrinėti baudžiamojo proceso tipai savo esme yra panašūs, o jų skirtumai nurodo tų pačių savybių ryškesnį ar silpnesnį vyravimą. Kiekvieną realiai egzistuojantį baudžiamąjį procesą tiksliausia vadinti mišriuoju, kadangi šis proceso tipas labiausiai siejamas su realiu baudžiamojo proceso pavidalu ir atspindi idealių teorinių nuostatų įgyvendinimo pobūdį realiame gyvenime.

VI. SUMMARY

This paper was intended to define the types of criminal procedures and determine similarities and differences between them. For this purpose, it was suggested a possible type of criminal procedure description scheme indicating the type of concept, brief development aspects, type representing juristical countries and the basic features of the process. In the practical part, there is a comparative analysis model for the proposed type of criminal procedure. As in the literature of Lithuanian law there was not made any such a comparison, this paper intends to initiate and offer an idea of such a research. In the process of the suggested comparison, was made an inquisitorial, adversarial and mixed types comparative analysis of criminal procedure.

On the basis of the comparative analysis criteria was selected features of derivatives of criminal procedure, which is revealed in assessing the role of the court process and the degree of activity of the parties. The comparative analysis of inquisitorial, adversarial and mixed criminal process types is done on the basis of proposed research. It affected purpose of criminal proceedings, the court's role, the parties involved to determine the process of procedural equality in pre-trial investigation, the institute of evidence, judicial bias in the assumptions of objective, adjudication of public evaluation, sentencing approach and questions of the method for legal regulation.

The main result of the research shows that types of the analyzed criminal procedures are essentially similar and their differences are based on stronger or weaker dominance of the same features. Each real existence of the criminal process will be correct to call as a mixed process, because this type of process most associated with criminal proceedings in the form of real and reflects the theoretical ideal for the implementation of real-life character.

VII. NAUDOTA LITERATŪRA

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

Specialioji literatūra

2. АБРАМОЧКИН, В.В., *et. al.* Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики. S. 1., 2010.
3. AMBOS, Kai. *International criminal procedure: „adversarial“, „inquisitorial“ or „mixed?“* [interaktyvus]. *International Criminal Law Review* 3: 1-37. S. 1., 2003 [žiūrėta 2011 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.department-ambos.uni-goettingen.de/index.php/component?option=com_docman/Itemid,133/gid,131/task,cat_view>.
4. BEULKE, Werner. *Strafprozessrecht*. 11. Auflage. Heidelberg, 2010.
5. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1993.
6. DRAKŠAS, Romualdas. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius, 2008.
7. ELOBIED, Tarig. *Entwicklung des Strafbefehlsverfahrens von 1846 bis in die Gegenwart*. Berlin; New York, 2010.
8. ESSER, Robert. *Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht*. Berlin, 2002.
9. FISCHER, Dirk. *Transformation des Rechts in Ost und West*. Berlin, 2006.
10. GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, Nr. 53.
11. GODA, Gintaras. *Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos*. Teisė, 2007, Nr. 65.
12. GODA, Gintaras. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997.
13. GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005.
14. GODA, Gintaras; ir KUČONIS, Pranas. *Nauja ikiteisminio tyrimo koncepcija*. Justitia, 1997, Nr. 4.
15. GUŠAUSKIENĖ, Marina. *Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime*. Jurisprudencija, 2005, t. 67(59).
16. ГУЦЕНКО, К.Ф. *Уголовный процесс: учебник для студентов юридических вузов и факультетов* [interaktyvus]. S. 1.: Зерцало, 2005 [žiūrėta 2011 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.alleng.ru/d/jur/jur065.htm>>.

17. JURKA, Raimundas; MELNIČENKO, Svetlana; ir RANDAKEVIČIENĖ, Irma. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006.
18. JUSTICKIS, Viktoras; ir VALICKAS, Gintautas. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*: monografija. Vilnius, 2006.
19. КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Основные виды уголовного судопроизводства*: учебное пособие [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2002 [žiūrėta 2011 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2002-132.htm>>.
20. КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Законность и типы уголовного процесса*: диссертация кандидата юридических наук [interaktyvus]. СПб, 1999 [žiūrėta 2011 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/diss-0.htm>>.
21. KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUČONIS, Pranas. *Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte*. Justitia, 1998, Nr. 5.
22. KUKAITIS, Vytautas. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese*. Teisė, 2006, Nr. 60.
23. KUKAITIS, Vytautas. *Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinis subjektiškumas atskirų baudžiamojo proceso principų perspektyvoje*. Teisė, 2009, Nr. 73.
24. MERKEVIČIUS, Remigijus. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje*. Teisė, 2010, Nr. 76.
25. PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001.
26. RAMANAUSKAS, Ramūnas. *Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė*. Jurisprudencija, 2005, t. 75(67).
27. RUGEVIČIUS, Mindaugas. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*: recenzijos. Psichologija, 2006, Nr. 34.
28. RZEPKA, Dorothea. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000.
29. СМИРНОВ, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000.
30. СМИРНОВ, А.В.; и КАЛИНОВСКИЙ, К.Б. *Уголовный процесс*: учебник для вузов [interaktyvus]. Санкт-Петербург, 2004 [žiūrėta 2011 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://kalinovsky-k.narod.ru/p/upp/upp.htm>>.
31. ВАНДЫШЕВ, В.В. *Уголовный процесс. Общая и Особенная части*: учебник для юридических вузов и факультетов. S. I., 2010.